ژورنالغه یازلو حقی:

بر یلغه . . . ۲٤ صوم.
یارطی یلغه . . ۱۲ صوم.
اوچ آیغه . . ٦ صوم.
ژورنالنڭ هر صانی . ۲ صوم.

چیت مملـکت اوچون:
بر یلغه ٤٠ صوم. یارطی یلغه ۲٠ صوم.

آڭ

ژورنالنڭ اداره‌سی:

قزانـده، مه‌سکه‌وسکی اورامده، کـتاب نشریاتی شرکتی «عصر» مغازیننده.
آدریس آلماشدرو حقی ۱ صوم

مراجعت اوچون آدریس: Казань,
Контора журнала "АНГЪ"

حاضرگه آیغه بر چغا طورغان ادبی، فنی، سیاسی واجتماعی، رسملی ژورنال.

۳ نچی صان. ۱۹۱۸ نچی یل، مارت صانی. ٦ نچی یل.

Научный архив Института языка литературы и истории Казанского филиала АН СССР
Фонда 130
Описи 1
Дела 7

مین میننك.

شعر.

مین طوغانده دنیابزده کوز ویا که قش ایدی،
هم شونگچون یغلادم جان ئه‌رنودی، یاندی، کویدی.
کوز کونی یاگر بولو بو: طاڭلانورلق اش توگل،
بولسه قش قارسز، بورانسز اول طبیعی قش توگل.
یتدی یاز کوڭلمده گورلی چیشمه‌لر کونلر بویی،
کوکده یولدزلر جانمنی نورلیلر تونلر بویی.
کورسه‌تورچاق کیلدی حاضر خلقیمه کوڭلم کوچن،
هم قویارچاق کیلدی میدانغه بویوك جاننڭ اشن.
بر عجایب قورقنچ کوچ همه دشمانلرغه مین،
اوُچ آلونماسلق بویوك اش اشله‌رم آنلرغه مین.
مین کوره‌من آلده میدانده نهایت ضور یارش،
مین جیڭلمه‌م مین آنـگچون اول یارشده یولبارس.
باشقه‌لر ملت کوگنده بولسه چولپان یه‌یسه آی،
تیز بولورمن ضور قویاش خلقم کوگنده مین شولای.

ع. حارث.

يەشلر كيچەسی

برنچی وایکنچی صا نلردن آقتغی.

IX

— منينيه اوينارغه، منينيه! — ديگان طاوش بزنڭ جمعيتنی‌ده قزقدروب تگی یاقغه چغاردی...

تگی تەبەنەك اصتودينت حقنده فكر جيبالر ايدی...

چر چو كيلوب جيبا طورغاچ منينيه‌ده جيپلوب بتدی... تەبەنەك يگتمنی آلوب چقديار... سيمزگنه بيتلی، ايەك اوچوندەغنه صاقاللی بر اوچيتل جيبا ايدی:

— گاسپادا، گاسپادا، نو ثەيدەگز... منينيه، منينيه!..

خلق همەسی‌ده ضورراق بولمه‌گه چقديلر... تگی قارت كۆاليرده آقرنغنه، ضور ضور آتلاب چقدی. متفلسف نيچك ده بولسه جدی كورنورلك ايتوب منطقی شاكرد كوك موينن بوگوب، باشن بر ياقغه صالوب چالوش، چلوش، بر آياغی بلەن ايكنچی آياغن طابتی طابتی چقدی. «پائت» فائز قاراگغی بولمه آرقلی چقغانده يوری قاتی چەچلرن قولی بلەن كيری‌گه اشقوب، كوزلرينه توشروب، شاعرانه چقدی؛ بطبلدق كوك سيمز قزلر، قطانای كوك آرق قزلر، همەسينەده اوستدن قاری طورغان «قارت قز» جميلەده كومر كوك قاراسينه قابنوب همه كشيدن بر آچو بلەن كولگان آوزينڭ چيتن كورسەتوب چقدی... همه كشيگه بر قزق ايدی. اما ايڭ چيتونی ياز چبچغی كوك اصتودينت‌گه ايدی موندە...

كيتور ديلر مالاينی طوتوب، طورا باصوب...

— يوق مين قورقميم... لم يلتفت مين... ثەيتوگز، ثەيتوگز. ثەبييم ثەيتەدر ايدی: خلق غيبت ايتسه گناهك كيمر-دی طورغان ايدی...

فكرلرنی اوقی باشلاديلر:

برسی ثەيته: چومەله حكيم، دی...

برسی: ملاتق شارتلاماس، اوق آطلماس
قورماسه آدم آنی؛
اوكچه كوتەرمەس، ياقا قوترايتماس
الله بيرمەسه بوينی؛
كوك كوكرەمەس، يەشن يەشنەمەس
بولماسه كوكده بولوط
شعر يازلماس، آه اورولماس
بولماسه يورەكدە اوط.

برسی: اسكلاد خاراكتيرا، اوكلاد اوماسی بيلينسكی‌نكی كوك — دی.

— باقالتای موسی‌سی...

— اوچين سيمپاتيچنی چيلاويك.

— باقا...

— يازغان تنقيدگزنی يار اتام...

— بز همەسنده بلەبز...

— مين بر سوزده ثەيتميم...

— مايلی چولمەكنڭ طشندن بلنه...

— حاضر مين برسن چغارام — ديب يگت آلغه آتلادی...

— اسكلاد خاراكتيرا... ديگان آتيستاتنيك، اول عارف بولورغه كيرەك — ديگان ايدی، ايكی ياقدن تويمه تزگان توژوركالی عارف قزارنوب آلغه چقدی...

تگی اصتودينت:

— طويدم شوشی آتيستاتنيكلرنڭ صاۋدينڭ فكرن دنياغه‌چەچولرندن، قوصاصينی كيتره... نيگه‌صولڭ ايندی شاعر فائز ميگا بەيلەنه باشلادی... نيگه فائز ميگا تيگان بولا. تەبەنەك بولسام مين عيبلی توگل ايچ... بالتا بلەن جوونوب ياصی طورغان ماسترسكويندن چغاروب طاغی بر سوز جيبونتغی يازغان، يتمەگان طاغن تاتار ادبياتن پچراتقانی...

— پادليس... مين بالالر بلەن اوينارغه ياراتميم، ميگا افراط واقلق آندی اش، اما مينم شعرلرمنی سينڭ تنقيدڭ، مينم اوچون نەق ايشك شعرداغانی كوك‌گنه — ديب شاعر اوبكەلەدی.

واقعا فائز افندی يازماغان، اما قوتورتور اوچون تگی جوان گازيته محرری يازغان ايمش...

بالا اصتودينت قابندی:

— مين دوئلگه، دوئلگه... چدی آلميم... удовлетворенiе بيرسون! — دی باشلاغان ايدی، قزلرنڭ اوتنووی بوينچه طوقتادی. ياری تيك فائزگنه:

— مین موندن صوك سزنك بله‌ن بلش توگل — دیب قویدی...

ملا صماق بر آتیستاتنیك طوروب:

— جماعت بر سوز ئه‌یتیم؟ — دیدی.

— یاری، یاری — دیدیلر.

— جماعت، مونه مین اوز آرابزغه نفاق کرته طورغان بو اویونغه خلاف... یارامی، معقول توگل... — دیب سویلی باشلاغان ایدی، آرتدن صزغرودن صوك:

— فلسفه کیره‌ك توگل...

— تورات ماراان صاتما بزگه!..

— سین اوزك معقول توگل! — دیگان سوزلردن صوك، بو آدمده سوزن کیسدی.

بو قچقرشقه، بو غاوغاغه، بو وعظغه قارامیچه «منینیه» اوینی دوام ایتدی.

میدانغه فکر طولقنلری، غیر طبیعی بـو محیطقه ارغتلغان یا کاگنه بایدن چغوب سوداگر بولغان صفانی ارغتقان ایدی. آنك حقنده فکرلر تورلی ایدی: آقچه‌سی بله‌ن فائده‌له‌نورگه تله‌گان «ترقی پرورلر» فکرنك یاخشیسن ئه‌یته‌لر، اوزلرن چن ضیالی، چن فکر آریستاکراتی دیب اویلاغان یه‌شلر بو کشی حقنده «فنی» فکرلر ئه‌یته‌لر ایدی... برسی:

— قاراگفیلق دنیاسنده، آق اوط یالقونی...

قایسیلری:

— پیدژاگی بله‌ن ترقی پرور بولغ‌ن...

— بازارگده یاخشیراق سودا ایتسه‌گچی...

قزلر اوزلرینك تگینی آگلاماغانلقلرندن:

— بلمیم...

— نی ئه‌یتیم...

— نیگه، بو بزنك آراده؟.. — دیلر ایدی.

حقیقتا صفا احمق بر حالتگه توشکان ایدی.

بولا بیت دنیاده احمق حالتلر... مونه بو «منینیه» اوینی طورغان صفاده شولارنك برسنده ایدی. اول بر پریکازچیك. اول قوری، پراستوی پریکازچیك توگل، یوق! اول یاگا پریکازچیك، آگار کولتورانك یاخشیلری همه‌سی‌ده آرت یاغی بله‌ن کروب بارا: اول شیبلیتلی، اول پیدژاکلی. اول بتون جانی، بتون ته‌نی بله‌ن بزنك ژولگا تورکلرینك «ترقی پرور» لرینك برسی. اول یه‌شلرنی یاراتا، اول اوزی‌ده قارت توگل هم یه‌شلر آراسنده قزغی. لکن اول بو آراده صارق آراسینه کرگان بوری کوك. ذاتا آنك آله پائت بیله‌گان گالستوگندن، صوری آکگلپیسکی پیدژاگندن، صارغلت شیبلیتلرندن شاعر سعید ایسی کیله. اول چه‌چن‌ده یبه‌رور ایدی، خوجه‌دن قورقنچ... آنك بتون نرسه‌سی اوزینکی توگل: شول کییملر، شول محیط آراسنده اول اوز اوزینکی توگل. آنك یوزینه تنقید کوزی بله‌ن قاراغان کشی هر وقتده کیندر کولمه‌ك، چاباتا، قزل اشطانلی آول کشیسی کورور ایدی... آنك ته‌نی بو احمق حالتکه پروتیست ایتکان توسلی: تاکه اول: «آی صفا آبی، مینی نیشله‌تدك سین؟ میگا بو نرسه کیره‌ك توگل. ئه‌لیگنه بیت صوك مینم اوستمده اوزون کولمه‌کلر، راحت کییملر ایدی. زیگه بو، نیگه؟» دیگان کوك بولا ایدی،

مونه بو احمق حالتده‌گی صفا منینیه اوینی، آنك بله‌ن تونلرده «ترقی» اسمینه اچه طورغان شاعرسمه‌کلر، «ترقی» اسمینه «ملت» اسمینه اوقور اوچون آقچه آلا طورغان اوقوچیلر ته‌ریلکه‌لی فکرلر یازالر، آنك آلا کوزلرن کیفله‌ندرلر. لکن ئه‌چی، موسوی بر آدمنك یاراتا طورغان سوزنچه «زهرلی فکرلر...» ده کیلوب چغالر، هم تگی کوك کیندر کولمه‌کلر، چاباتا هم صوقالر حیاتن صفا افندینك ایسینه توشوره باشلیلر:

— یوق، مونده ئه‌لله نرسه... مونی مین نی‌پانیمایو — دیدرته باشلیلر...

خاتونی حمدینك شوندی «ترقی پرور» اشلردن صوك تیرگاون:

— قیلانوب، اورس صماق، میرزا بای بالالرینه ایه‌روب یوریسك شونده. آقچه بتره‌سك. سین آلارنی آرتکده کولمی طورغانلردر، دیب بله‌سکمی... جیبون شاراميشنیك سینك ایبده‌شك. خاتونك یانینه ساعت اوچ سز بر کوننی‌ده قایتقانك یوق... مین بولای بولسه کیتم. میگا بولای طورووی کوگللی توگل. سین حاضر میرزا، اورس صماق بولدك، مین سیگا یارامیم ایندی. اویوگه کیبتدن وقتنده قایتوب، راحتله‌نوب خاتونك بله‌ن اوطورساك، یا یسه یورورگه چقساك، کشی کوك باثانسکی، دیرژاوین، پانایسکی‌لرگه برگه بارساك نیندی کوگللی بولور ایدی... — دیگان سوزلرن ایشته‌سی کیله باشلی. عطرشا مایی، گـل مایی ایسی کیله طورغان، چه‌چن ایکی دن ئورگان خاتونن صاغنا، حاضر طوتوب اوینه قایتوب کیته‌سی کیله باشلی..

لکن نیشله‌مك کیره‌ك؟ ترقی جیگه‌...

— на то اول ترقی پرورلك!..

X

یوسف آبزی اوزینڭ اوستینه کیگان چوار تریکادن تگلگان، خلاف عادت تزگه قدر اوزون توژورکه‌سینڭ کسه‌سینه قولن طغوب کیلوب کردی.

ئویده‌گی خلق ئویگه اوط قابقان کوك بولدیلر. قزلر قزارنوب، چغا آلغانی کورشی بولمه‌لرگه چقدیلر، یگتلرنڭده بعضیسی قزلر آرتندن شودیلر...

— ایسه‌نه‌ه سز خانملر هم افندیلر! — دیدی یوسف آبزی...

— قورقماڭز، قورقماڭز قوناقلر، مین بولایغنه یه‌شلر مجلسن کوروب اوزم‌ده یه‌شه‌رمه‌م میکان دیب‌کنه کردم... مین حاضر کیته‌م، ئه‌لی حاضر گارادسکوی دومادن قایتوب کیلوشم... — دیب ئه‌یتوب بترمه‌دی، نی اوچوندر بایلرنی یاراتا طورغان، آنڭ فکرنچه اول قارتلرنی آڭلی طورغان کمال اسملی، اصتودینت بله‌ن ایشان آراسنده‌راق برکشی آنڭ یانینه کیلدی:

— صاومه، سلامتمه؟

— اوزڭز سلامتمه ملا کمال؟

— الحمدلله فاتحه‌ڭزده آقرنغنه یوریمز...

شوندن باشده باصوب طورغان بوکشیلر اوطوردیلر.

— درست اول ملا کمال، سزنڭ سوز درست، البته مدرسه، مکتب کوبره‌ك کیره‌ك. مسجد کوب...

— بزنڭ اسلامیتده، دیدی کمال، همه یپر مسجد، الله بتون ییر یوزن مسجد یاصاغان.

— ایپو، ایپو، ئه مدرسه‌نی ئه‌لی صالورغه کیره‌ك، مسجدگه کروب اوقورغه کشیلر حاضرله‌رگه کیره‌ك. مونه اول اورون ایندی مدرسه، دیه قویدی یوسف. مسجد شول مدرسه بولسه طولی بولا، بولماسه بر کم بولای...

— مونه چیرمش برده مسجدگه یورمی، چونکه آلارده مکتب یوق...

یوسف آبزی سوزنی طاغنده اچکه‌ره‌ك، طاغنده ترقی پرورره‌ك مسئله‌گه کوچردی:

— قزلر مکتبی‌ده بیك کیره‌ك...

— اول‌ده بیك کیره‌ك، ممکنمی‌صوك کمال افندی! مونه مونده تربیه‌لی قزلربز اوینیلر، ایرلر بله‌نده بولالر، اما مکتب کورگانگه حق یوق، خان یوق... بزنی بازارده سوگه‌لر ایندی، سینڭ ئویگده بال، طانسوفکه بولغان ایکان دیلر، مین ئه‌یته‌م «نی ضرر، شریعتکه خلاف‌منی؟» دیم...

ترقی پرور کمال اوزن اوزینڭ پادشاهلغنده حس ایتدی:

— آلار ایندی خاتون قز مسئله‌سنده ئه‌یته طورغانلردر. شریعت غرأ محمدیه بر وقتده‌ده قاچارغه قوشمی. آنامز خدیجه موڭار بیك ضور دلیل... عرب قزاری طوغاچده ئوترله‌لر ایکان، اسلامیت شول قدر خاتونلرنی حمایه ایتکانگه، اول اشلرنی بترگان. اسلامیت هر وقتده خاتونلرنی حمایه قیلوب کیلگان. یاوروپا فه‌منیزمنی قایدن آلغان؟ بیت...

— ممکنمی، همه‌سنده اسلاملردن، هر نرسه‌نی بزنڭ دینده‌شلریمزدن...

— بله طورغانسزدر، یوسف آبزی، قرطبه‌ده، ایکی اول آراسنده ایکی حکیمنڭ چبقسز تیلیگراف بله‌ن سوزله‌شکانن سویلیلر بیت... — دیب کمال افندی بتون ترقی پرورلگن صاتدی...

بای، یورط خوجه‌سی یوسف افندی‌ده اوزینڭ حرلگن شاقتی کورسه‌تورگه طرشدی:

— دوماده بزنڭ نرسه بار؟ مونه باری همه‌سیده که‌له‌پوش حسابی‌غنه. بر مسلمان فایده‌سینه سویله‌میلر، مونه مین برکون طوری گالاواغه ئه‌یتدم، بزنڭ مدرسه‌لرگه آبیازاتلنی اوپراۋادن آقچه کیره‌ك، بزده بیت نالوکنی برده‌ی تولیمز، دیدم...

— یاخشی ایتکانسز! بیك اورونلی سوز یوسف آبزی... مونه صایلاغانده قارابراق صایلارغه کیره‌ك شول...

— ایپو، ایپو، دیدی یوسف آبزی، مونه سزنڭ کوك هم مسلمانچه هم روسنقده بلگان آدملر ئه‌لله نیلر قیلورلر ایدی... مونه تیزره‌ك اوقوب بتروڭز، قزانده اوزڭنی اشکه کرتوربز...

— آنسی آلای‌ده، لکن اوقووی بیك چیتون مونه، بر یاقدن اشله‌رگه بر یاقدن اوقورغه طرشورغه کیرەك...

— آلای اوقوغانده اشلرگه یارامی، مونه اوزبز جیپولشوب بیروربز. مونه میڭا ایرته‌گه کیلوڭز، سویله‌شورمز... — دیب ئه‌یتکاننڭ صوڭنده، کوزگی آلدنده‌غی ایسکی ساعت ئه‌لله نیندی ۋالس اوینیاغان شیکللی ایتوب برنی صوقدی...

— ئه‌ی کمال‌افندی، مین مونده یه‌شلرنی اویالتام، مین کیتیم — دیب کمالغه قول بیردی.

— خوشگز، سلامت بولوگز. مین ایرته‌گه سزگه کیلوره‌ن الله بیورسه! — دیب، کمال افندی باینی تگی یاقغه قدرلی اوزاتدی.

خاتمه.

مونه بوسی طاغی شرفی! اول عمرینه، روه‌چه اوقی باشلاغاندن بیرلی اوزن میفیستوفیل فرض قیلوب یوری... کوله، حتی شارقـلداب، آقروب کوله... بعض وقتده بو توچی کولولر اچنده چنلابده قزقلری، درستکه یاقنلری اوچریلر... مونه اول حاضر بایاغی قز بله‌ن یگت پشوب، تیرله‌ب اوطورغان قاراڭغی بولمه‌گه چقغان. یانینه تـگی قارت کوالیرنی آلغان، شیطانلق صاتارغه عذابلانا...

— مونه حاضر توننڭ ایندی یارتیسی اوتدی، حاضر طاڭ آتارغه‌ده یاقنلاشا... بو یه‌شلر نیشلیلر، بز نیشلیبز؟ هامان‌ده کوله‌بز، قچقرابز، اوینیبز... نیـگه بولار؟ بولارمی بولار همه‌سی‌ده آدمنڭ ایـکی جنسکه: خاتون ایرلرگه بولنگاننڭ حکمتی... مونده ماندالینا، گیتارا چییولداتالر — همه‌سی‌ده یازلرن آتـا اورده‌کنڭ یه‌شل جونلرنغنه چغاروو‌ی... مونده قزلر جرلیلر — همه‌سی‌ده یومورقا صالور آلدندن آتالرن چاقرورغه صایراغان صاندوغاچلر... مونده همه‌سی‌ده طبیعت، طبیعت...

— اخم، دیدی قارت کـﯓالیر، مین قزلرنی‌می، آلا، نڭ مین اچارن بله‌م... شولای...

— مونه آلارنی اویله‌ندر، کییه‌وگه بیر، طویسونلر شول طبیعتدن: جرلاولری‌ده، کویله‌ولری‌ده یالغز قالغانده موڭلانولری‌ده بته‌ر... بته‌ر بیت؟

— یوق... طبیعت باشقه‌نی صورار، باشقه‌نی تاه‌ر...

— تله‌سون تله‌مه‌سون، بر وقتلق بولسه‌ده سونه‌ر... دنیا اوزی، زمان اوزی شول وقتلردن، مینوتلردن طویمیمو صوڭ؟ وقتلی طیولو، مینم ئه‌یتکان سوزمده... مونه آلار یاڭادن یاز کونی قابارونغان کوگه‌رچنلر، آتالری یانندە قوبشیلانوب صیپالانغان، زیفالانغان آناکوگه‌رچنلر کوك یاڭان غیرتله‌نورلر. اما حاضرگه، وقتلیغنه طیولورلر... اما اؤلـگی برنچی امطلولر بته‌ر، آلار یوغالورلر... شولای ایتوب قارتلق یته‌ر. اول امطلولر تـکرار ایتلو توگل، فـکرگه‌ده کیلمه‌س. اؤلـگی اوتـکانده بولغان حسلرنی اویوڭغه‌ده کرتوب چغارماسسڭ...

دنیاده قویاش چغاده بایی، آی طـواده کیمی... تـکرار، تـکرار... لـکن آی بله‌ن قویاش بر توسلی تکرار ایته‌لر... اما آدمنڭ اچنده‌گی اوط، بر سلـکنوب یبه‌رگان ساعت تلی کوك... هامان سلـکنووی کیمی، هامان بته...

— کوڭلسز! همه نرسه آغا، بته طورغان بو دنیاده ایبده‌ش، افراط اسکوچنو...

— افراط اسکوچنو، حضورسز... شولارنی سیزه‌م مونه، ایبده‌ش... طارتیق بره‌رنی بولماسه!

— ئه‌یده!..

— قایتیق... قایتیق... طویولدی... ئه‌نه جمیـله کامزولڤاده قایتورغه چغوب کیله...

خلق طارالا باشلاغان ایدی...

اوزاقلامی قوناق جییلغان ئویده کانفیتتی واغی، ته‌مه‌کی توبچگی، توتون، آدم ایسندن باشقه نرسه قالمادی...

بتدی.

ع. عزیز.

توشمده.

بو گون توشده: باشمنی کوته‌روب کوز تاشلاسام،
نی کوریم، تتریم اوزم، قالتریم کوچکه باصام.
اویلاماگز بو حالمدن، مین ایسرگان آینوماس،
تیك قارشمده بر نور، آی توگل، هیچ آی طوماس.
چولغانوب جسمڭ سنڭ جانم الهی نور بله‌ن،
ئه‌یله‌نه‌ڭ طولغان خوش چه‌چکه‌لر هم گل بله‌ن.
مین صوزام قولنی سینڭ برله کورشمکچی بولام،
تیك الهی نور بله‌ن تتریم، أریم هم یوق بولام.
قزغانوب مینی وقار بله‌ن صوزلدی بر قولڭ،
بختیار بولدم اوبوب قولـڭنی جانم مین قلڭ.

م. یاره‌حمدف.

حکمت حضرت.

حکایه.

لطیفه آبزتای ایشکنی «شاب» ایتدروب یابوغه پەردە اوستندن تەرەزەگە قورولغان قارا قالون شەل صییر- لوب توشدی. شول اوکفایغه بولمه قارانغیلغندن قایا باررغه بلمیچه شەلگە کیلوب قونغان اوچ چبن «تززز» ایتدروب اوچوب کیتدیلر ده برسی توشەمگە، ایکیسی توشەم اورطاسینه آصقان جیدلی لامپانڭ چبغینه کیلوب قوندیلر. کوبده طورمادی، توشەمگە قونغان چبن آندن طغن کیتدیده، باشی ئەیلەنگان شیکللی تورلی، پوچماقلی بر آز تزلدەب اوچوب یورگاچ یورغاندن باشن چغاروب یاتا طورغان حکمت حضرتنڭ بورنینه کیلوب قوندی. حضرت چبننڭ کیلوب قونغانن بیك تیز سیزدی. سیسکەنوب کیتکان کوك خەزر بورنن طوتوب آلدی. شولایده حضرتنڭ کوزاری آچلمادی. یوقو آرالاش بیك ایرنوبکنه، قارلغانراق طاماق بلەن، «استاذ بیکه! سەعەت نیچه بولدی ایندی، طوررغه وقت یتمیمی ایکان ئەلی؟» دیب قویدی. برده جواب بیروچی بولماغاچ، «یوقلیسگمنی ئەلی؟» دیب، کوزلرنده یارتغشلای آچوب یبەردی. آچوب یبەروگەاوك حضرتنڭ کوزلری، تەرەزەدن الەگانلی صوغه توشکان قویاشنڭ، توشەمدە ئەکرن، ئەکرنگنه سلکنوب طورا طورغان شەولەسینه توشدی، شول شەولەگە کوزلری چاغلغان شیکللی اول باشن لطیفه آبزتای یاتقان یاقغه تابا بوردی. لطیفه آبزتای ایندی اورنندن طوروب کیتکان، آنڭ اورننده قونوب طورا طورغان بیش – آلتی چبن بلەن ئەرلی – بیرلی سیکروب یوری طورغان بر بورچەغه باشقه نەرسه یوق ایدی. حضرتنڭ کوزلری بر آچلا، بر یوملا، نی بولسەدە ئەلی آنڭ یوقوسی طویماغان، شولایده اول یوقو آرالاش آبزتاینڭ قایا کیتکانلگی طورسنده آرا، تیره اویلاب آلا. آڭا آبزتای طشقەدە چقان کوك، حیاتقه صاماوار قویارغه ئەیتورگە کیتکانده کوك، مونچەغه کیتکانده کوك، طاغی ئەلله قایا کیتکانده کوك طویلا... بر آز یاتقاچ اول باشن آرتقه تابا یبەروب، صول قولینڭ آرقاسن آوزینه قویوب، قچقروب «بسم الله»سن ئەیتوب، ضورغنه ایتوب بر ایسنەدیدەکییرلوب قویدی. کییرلوب بترر، بترمەس

آنڭ ایسینه آبزتاینڭ کیچ یاتقانده، «تیزرەك یوقلیق ایندی، آننارى نامازغەدە طوروب بولمی، ایرتەوك طوروب ایکمەکده باصاسی بار» دیگان سوزی توشدی. اول آراده بو کون اوزینڭ نامازغه طورا آلماوینەدە بر آز پوشونوب قویدی. «بو کون ایرته نامازنده کشی بولدیمی ایکان، عیف الله قارت کیله آلدیمی ایکان، آذاننی مؤذن ئەیتدیمی ایکان...» دیگان شیکللی اویلار بر بر آرتلی باشینه کیله باشلادیلر. یوقوسی بوتونلەی آچلوب کیتدی. اوڭ یاغینه ئەیلەندیدە «اعوذ، بسم الله» سن ئەیتوب، یاق یاغینه توکورنگەلەب توشەك اوستینه طوروبده اوطردی. قول باشینه حەتلی کولمەك جیگلرن صزروب بلەکلرن، ایزووندن قولن طغوب کوکرەکلرن، قورصاقلرن قول باشلارن، آرقالرن قاششتر- غالاب، صول قولینڭ اورطا بارماغی بلەن کوز توبندەگی ارنلەرن سورتوب، اوڭ قولی بلەن صاقاللرن دە آرالا- شدروب آلدی.

یارتغشلای آچق طورا طورغان بولمه ایشگی آرقلی ضور یاقنڭ قارشی استیناسنده آصلغان بر آز صارغایا باشلاغان دەو آق بیتلکای، برسینه صابسز چوکچ بلەن صنق بالتا توتەسی آصقان ضور، ضور ایکی گیرلی، بیك ئەکرن، ایرنوب، ایرنوبکنه یوری طورغان اوزون جیز تللی سەعەت توکلی تورا بوژلداغان شیکللی «گرررر» ایتوب قویدی. آنڭ تلن بلگان شیکللی حضرت آڭار قچقروب، «جیدینی صوغا طورغانسڭ ایندی!» دیدی. شول آراده ایشك بوصاغاسی یانندەغی ایدەن یارغندەن بر تچقان باشن طغوب بر آز قاراشدرغالاب طوردیدە، یارقدن بوتونلەی چغوب شوندە یراقدە توگل یاتا طورغان کچرەکگنه ایکمەك قاتیسن اوسترەب یارق یانینه آلوب کیلدی. یارقدن آلوب توشەرگە اولگره آلمادی، حضرتنڭ «ئەی یاوز!» دیوینه تیزگنه کوزدن یوغالدی.

ئەکرن، ئەکرنگنه استینادن یاصدقغه اورمەلی طورغان بر قاندالانی (کیبەکنی) کوردیدە حضرت، تەرەزە توبندەگی شیشەدن بارماغینه کیراسین تییروب آلوب،

قاندالانكـ اوستينه سورتدی. قاندالا خه‌زر کۆبنۆب باشی بله‌ن استيناغه قادالدی.

حضرت ايندی طورغاچده ايكـ الك نه‌رسه اشله‌رگه کيره‌كـ ايكانچيلك طوريسنده اويلی باشلادی. «قا‌ت» ايتوب آنكـ کوكلينه ناماز اوقوماغانی ايسينه توشدی. اول آراده بولار ياتقان ئوی آلدی آستندن «تژيت، تژيت» کيلوب اورده‌کلر باقلداشقان طاوش ايشتلدی. حضرت بيكـ تيزگنه اورنندن سيكروب طورديده، کولمه‌كـ ايزولرن به‌يله‌ب، يالان آياغينه که‌وشن کييوب «خه‌زر، خه‌زر به‌بكه‌لرم، مونه بولغاتوب بيره‌م، ئه‌زگنه صبر ايتگز!» ديب اوز اوزينه سويله‌نه باشلادی. اورده‌کلرده حضرتنكـ نه‌رسه ئه‌يتكانن آڭلاغان شيكللی طاغی نغراق باقلداشورغه طوتونديلر. آلارغه بر طاوقده قوشلوب جرلی باشلادی. ته‌ره‌زه اوستنده چپچقلر چيپلداشقان، کوگه‌رچنلر گولدره- گان طاوشلرده ايشتله باشلادی. سرای يانندن تاباتن بيكـ صالماقغنه ايتدروب، ئه‌ته‌چ قچقرغان طاوشده ايشتلدی. منه شولار همه‌سی حضرتنكـ کوڭلن کوته‌روب يبه‌رديلر، حضرت اوزنده بر شادلق سيزه باشلادی. اول لطيفه آبز- تاينی ده اونوتقان شيكللی، اوستينه نيينه کيمی، طوری ايشكـ آلدينه چغوب کيتدی. حضرت ايشكنی يابقانده تگی سه‌عه‌ت بيكـ اوزاقغنه گرله‌ب طوروب «دوكـ» ايتوب بر صوغوب قالدی.

طشقه چقغاچ حضرت کوننكـ ماتورلغينه، هوانكـ صافلغينه بيكـ صوقلانوب کيتدی. اوزنده ايكسز، چيكسز کوڭل کوته‌رنكيلگن سيزه باشلادی. قارشيده‌غی صالام توبه‌لی کله‌تنكـ پوچماغينه برکتكان اوزون قولغاده‌غی قابقدن ياصاغان صيير‌چق اوياسندن ياڭاغنه جون چغا باشلاغان ايكی صيير‌چق بالاسی تيشكدن باشلارن طغوب- ئه‌نكه‌لرينكـ آشارغه آلوب قايتقانن کوتوب چيپلداشوب طورالر، آلارنی صاغالاب کله‌ت قييقچاسنده ضور قور- صاقلی خاتونلر شيكللی، ده‌وگنه بر آلا قارغا باشلارن بورا، بورا آلپان ـ تيلپه‌ن کيلوب طورا. حضرت شول قارغانی کورديده، ييردن ابيلوب جوموچقه کيسه‌گی آلوب «ئو‌يده، ياوزنه‌رسه! طاوق چبشلرنيده قالدرمادكز ايندی» ديب خاتونلر توسلی صول قولی بله‌ن جوموچقه‌نی قارغاغه ارغتدی. جوموچقه کله‌تكه باروب يتمه‌سه‌ده قارغا بيكـ نقغنه بر طالپنوب توبه‌نده‌نگنه اوچوب کيتدی. حضرت که‌ته‌كه تابا بر، ايكی آدوم آطلاوغه، کله‌ت آستندن آرپا کيكريكای، اوراق قويروقلی، بر آزغنه بالاقلی ضور آق بر ئه‌ته‌چ بله‌ن ايكی طاوق، قورولاناشوب، قيغاقلاشوب حضرتنكـ آلدينه کيلوب باصديلر. آنكـ آرتندن طاغی باز پوچماغندن تاباتن چبيسزگنه بر آنا کورکه بله‌ن ٥-٦ طاوق يوگرشوب کيلديلر. آلارنی کورگاچ ئوی آلدی آستلرندن، مونچه پوچماقلرندن، ايشكـ آلدی اورتاسنده توزانغه آوناب قازنوب ياتا طورغان ييرلرندن طاوقلر بره‌م، بره‌م يوگرشوب کيله باشلاديلر. آلار آرتندن ئوی آلدی آستندن چغوب اونلاب به‌بكه ايپه‌رتكان آتالی، آنالی اورده‌کلر باقلداشوب شولار يانينه يوگرديلر. بولارنكـ سويله‌شكانلرن ايشتكه‌نگه پچه‌نلكگه يه‌مورقا صالورغه منگان ايكی طاوقده قتاقلاشوب اوچوب توشديلر. آنكـ آرتندن سرای‌ده، آط اولاغنده باصوب ياتا طورغان صاری طاوقده قرقلداب سيكروب چقدی. شولای ايتوب صولش اچنده بولار حضرتنی کيلوب چولغاب آلوب، «بزنكـ قارنلر بز آچدی ايندی، آشارغه بير بزگه!» ديگان شيكللی تورلی طاوشلر بله‌ن، طاوقلر بر برسندن اوزدروب جرلاشا، اورده‌کلر باقلداشا باشلاديلر. طاوشنكـ طولماغان ييرلرن طوترو، کويگه کيترو اوچون شيكللی، «چاكـ، چاكـ» کيلوب آنا کورکه‌ده چه‌ڭلده‌رگه، آندن کورمه‌کچی ئه‌ته‌چده بر آز قورولتاب، آنناری قاناتلرن جيلپوب قچقررغه طوتوندی. اول آراده سرای ايشگندن باشن طغوب بر طوری آطده کشنه‌ب يبه‌ردی. ئه‌لله قايدن صارق به‌ره‌نلری قچقرغان طاوشده ايشتلدی. شول طاوشلار آراسنده حضرتنكـ کوڭلی طاغی کوته‌رلوبره‌كـ کيتدی. اول بوسينه‌ده نچكه‌له‌ب قاری باشلادی. کوڭلينه بر بر آرتلی ئه‌لله نيندی اويلار کيلدی.

ـ بر کشينكـ بر طاوغيده يوق بيت ئه‌لی، قارا بو طاو- قلرنی، قارا بو اورده‌کلرنی، قارا اول سرايدن باشن طغوب کشنه‌ب طورا طورغان طوری آيغرنی... همه‌سيده بولار مينكی بيت، بو يورط ييرلر، بو قارالتيلر، بو باقچه‌لر بو مونچه‌لر مين بلگان کشيلر آراسنده کملرده‌گنه بار بولار؟ بيكـ سيره‌كـ بيت. بارماق بله‌ن صانارلقده يوق. قايسی- سينكـ ئويی ياخشی بولسه قارالتيسی بيكـ طوزغان بولا، قارالتيسی ياخشی بولسه ئويی طوزغان بولا. بو يورط ييرلرنكـ «چه‌ت» ايتكان ييريده يوق بيت ئه‌لی. بالالرڭنكـ بالالرينه کيته‌ر بولار... قارا ايندی بيچاره اول مؤذننكـ ئوی توبه‌لرن، موکله‌نوب، چروب بتكان بيت. ئه‌نه تگی

جیرندن بوتونلەی طاقتاسی قالجوبوق چقغان. ئەنە قارا ایندی طاغن آنڭ استینالرن، قویولوب توشەرگەگنە طورالر بیت... بیچارە، اوزیدە دنیا کوتە آلمی شول... بو دنیانی کوتەرگە بیك ضور تجربە، معاشقە اوستالق کیرەك.

قویما بو یینە اوق کیلوب، قویما یارغندن مؤذننڭ ایشك آلدیلرن، آبزارلرن قارارغە طوتونا... آنڭ آرتندن ئەلیگی طاوقلر، اوردەكلردە قچقرشوب ایەروب کیلەلر. بیك نق اویغە باتقانغە، آلارنڭ طاوشلری حضرتنڭ قولاغینە کرمی.

قویما یارغندن، اورامغە قارشی توری بلەن صالنغان، ایسکیگنە، طاقتا بلەن یابقان، تەرەزە آستلرندن قالجایوب چقغان بورەنەلرنی ترەتوب قویغان، بر-ایکی تەرەزەسینە قارندق قورغان قارا قارشی ئوی بلەن باغانالری، چیتەنلری تورلی یاقغە رکوعغە کیتکان ایسکی صالام توبەلی لاپاصلر، آبزارلر کورنە. ایشك آلدی اورطاسندە بەبکەلری بلەن آتالی، آنالی قاز اسیگە ئەسرەب قارا اوزون جونلی قارت بر ات یاتا. حضرت بوتون ایشك آلدندن بر قات کوزلرن یوُرتوب اوزدردی. آنڭ کوزی قابقا یانینە سویەگەن، ئوزندن آلوب چقغان آشلق ایلی طورغان ضور جوکە ایلەك بلەن یارق آغاچ کورەككە توشدی. اچندنگنە، شوندەقویالار بیت: مەنسزلر، کشی آلوب چغوب کیتسە بیت ایندی آلار آنی کرتوب بیردك، دیلر ایچ.

شول آرادە مؤذن قارچغی اورامغە قاراغان ئوینڭ، پیالالری یەشللەنوب کوگەروب بتکان، چرگان رامکالی تەرەزەسن ایکی قولی بلەن بیك ایپلەب ئەکرنگنە ایتوب ایکی یاقغە آچوب یبەردیدە، تەرەزە یانندەغی اوستەلدن پادنوصلی چینیاقلرنی سەکیگە ایلتوب قویدی. توبینە حەتلی آچق طورا طورغان ئوی آلدی ایشگندن بر خاتوننڭ قاینی طورغان ضور جیز صاماوار کوتەروب آش ئویندن اورام بویی ئویگە کروب کیتکانی کورنوب قالدی.

حضرت طاغی اچندنگنە اوز اوزینە «الحمدلله رب العالمین» بزنڭ بولارغە قاراغاندە مڭ، مڭ شکرانە قیلورلق اشبز بار ئەلی. بز بولارغە قاراغاندە نزاننڭ یونسفی ایندی، هیچ بر نەرسەگە محتاجلغبز، آپتراوبز یوق. طاوغە قاراب، طاو بولوب بولماس، آنڭ ایگی چیگی یوق. مونە شوشی اورتاچاسی یاخشی ایندی آنڭ» دیب قویدی.

حضرتنڭ ایسینە بو یلغی قیبباتچیلق یلندە آشلق طارولر صاتوب جیغان بیش مڭ تەنکە آقچەسی گیلوب توشدی. یاگاراق وقتلردە اول آنی کون صاین ایرتە بلەن بر قات صانی طورغان ایدی. تیك بو آرادەغنە ئەللە نیندی شغللر چغوب کیتکانگە اول ایسندن چقغان. مونە شول ایسینە توشوگە اول بیك کیرەکلی بر اش اشلەنمەگان شیکللی تیزگنە قویمادن باشن آلوب ئویگە تابا بورولدی. شول آرادە آرتدن ایەروب یوری طورغان طاوقلرغە، ئوردەكلرگە آنڭ کوزی توشدی، «ئەی قادالغری، بولارغە صالورغە اونتقانمن ایکان ئەلی، ایندی بولماسە حیاتقەغنە ئەیتورگە کیرەك، اول صالور» دیب اچندنگنە اویلاب، «حیات، حیات!» دیب قچقرا باشلادی. اول آرادە صزغانغان جیگلرن توشرە، توشرە آش ئویندن جیتکان بر قز کیلوب چقدی. حضرت آگار، طاوقلرغە کلەتدەگی ایشك یانندەغی بورادن چوپلی آرش صالورغە، ئوردەكلرگە بولغاتوب بیررگە قوشوب کروب کیتدی. آش ئویینە کروب حضرت، یاولقلرن آرتقە بەیلەب یانوب پشوب ایکمەك باصا طورغان آبزتایدن قالایلی یەشل صاندق آچقچن صوراب آلوب، صاماوارنی تیزرەك قارارغە قوشوب آق ئویگە کردی. پوچماق سەکیسندەگی، اوستینە طونلر، طولوبلر، مندەرلر اویگەن اوزینڭ کیەو بولوب بارغاندە لطیفە آبزتایغە بولەك ایتوب آلوب بارغان یەشل بویاولی، آق قالایلی صاندغن شکغرداتوب آچدی. صاندقنی آچوب یبەروگە حضرتنڭ بورنینە بالان قاغی، غطرشە مایی ایسلری بلەن آرالاش نەفتەلین ایسی کیلوب بەرلدی. آبزتاینڭ کولمەکلری، اوزینڭ کشلکگە کییە طورغان بیقەسەب کازاکیلری، سەرەنجی چاپانلری، سولگی، طاستماللر، آش یاولقلر آستندن کچرەکگنە بر قالای طارتما طارتوب آلدی. اول قالای طارتما لطیفە آبزتایغە ئەنکەسینڭ آتاسندنوق قالغان ایدی. آنڭ ئەنکەسینڭ آتاسی حجگە بارغاندە شول قالای طارتماغە طوتروب حج خرمەسی آلوب قایتقان ایکان.

حکمت حضرت قالای طارتمانی آچوب، اچندن «یولدز» غەزیتەسینە تورگان بر قول کیسەگی حەتلی نەرسە چغاردی. آنڭ اچندە ئەلیگی بیش مڭ تەنکە آقچە یاتا ایدی. اول، کاغزنی سوتکانچی ایكُ الك تیزگنە طوروب، آقچە صاناغان یېرگە آندی موندی کشی کیلوب کرمەسون دیب ایشکنی ئلوب قویدی، شوندن صوڭ بردم،

برەم سوتە باشلادی. ایڭ الك بر قاتنی سوتوگه ایکی، طوتاش مگەرلك کاغز کیلوب چقدی. اول، کوزلك کییوب، مگەرلكلرنڭ برسن آلوب، طاوشالماسون دیب، بیك ئەکرنگنه جازوب قاراب، اوپراولەیوشچی قولی بلەن بانکالردە آلتونغه آلماشا، دیگان سوزن ازلی باشلادی. اوپراولەیوشچی قولنده طابدی، آننری واق یازولر آراسندن ЗОЛОТОЙ دیگان سوزنیده طابوب آلدی. آگار بیك شادلانوب کیتدی. بردن اوزینڭ ملا بولغانده ١٥ کنە کون بولسەدە اوقوغان اورسچەسینڭ فایداسن کورووینه اچندن سوینـدی. ایکنچیلەی آننری اول ایشتـکان ایدی، یاگا چقغان آقچەلرنڭ اوپراولەیوشچی قولی بولغانی بلەن آلتونغه آلماشینا، دیب یازلغانی یاگـادن پاطشا قایتساده بتەسی توگل ایکان. ئە تگی قرقلق، یگرمیلـکلر بتەسی ایـکان دیب. مونه شول مگلك بلەن ایکی یوز ایللیلكدە اوپراولەیوشچی قولیدەبار، آلتونغه آلماشادیبدە یازغان دیسەلردە اول آنی کوزی بلەن کورگانی یوق ایدی. آننری آیرم کاغزگه تورگان ٤ ـ ٥ قرقلق بلەن ٦ ـ ٧ یگرمیلك چغاردی. آلارندە اوگلی، صوگلی ئەیلەندروب قارادیدە، آلاردە بردە آندی قوللر، آلتونغه آلماشا، دیگان سوزلردە بولماغانغه، شول کانـفیت کاغزلرندە آقچە ایتوب یورتەلر بیت. بولارنی نیچكدە اورنی طوری کیلسە اچقندررغه کیرەك دیب، اویلاب قویدی. طاغی ایـکنچی کاغزنی چیشوب بیشەرلك، اونارلق، یگرمی بیشەرلك، یوزەرلك ایسکی آقچەلر بلەن بر یوز صوملق زایوم بیلیتی چغاردی. آگار اول ـ زایوم بیلیتن کوپونلری نیلری برگه اشتیمپلسز کویگه یوز صومغه ایسەبلەب، صوالی صاتقاندە کورشی آولنڭ بر باریشنیك تاتار بیروب کیتکان ایدی. کشی حەزر بـو آقچەنی قالادە آلمیلر ایندی حضرت دیگاچ، اول بازارغه باروچیلار آرتندنغنه بـر ـ ایـکی طابقر، یورمی طورغان آقچەسن کیلوب آلشدروب آلوب ـ کیتسون، دیب ئەیتوب یبەرسەدە، ئەلی تگی باریشنیكنڭ کیلگانی یوق ایدی. بر نیچە طابقر ایندی اول آندە اوزیدە آط جیگوب باررغه اویلاسادە، آیاق آستندن گل واق ـ تویەك شغل چغوب طورغانغه بارا آلمی ایدی. اول ایندی خەزر جمعه اوزغاچ نیچكدە بولسە شونی آلوب باروب، آلماشدروب قایتورغه بولدی. حضرتنڭ کاغز آقچەغه باشقه اونارلق ٤ ـ ٥ آلتونیدە بار، ئەلی آنڭ، اول آلارنی آندی، موندی تنتو فلان یاصاب اوزەنی، عیبلی ایتە کورمەسونلر دیب، بیك یراق جییا، آلار کاغزلار آستنده شول قالای طارتمانڭ توبندە اوك یاتالر. خلق آراسندە الگرەك اول طوریدە بیك قورقنچلی ئەیتکاچ، اول آلارنی ایشك آلدینه یە باقچەغە چغاروب کومەرگەدە اویلاغان ایدی. آلای، بولای یوغالووندن قورقوب طاغی شوندەغنە اچکەرەك جییارغه قرار بیرگان ایدی. مونه اول طاغی شول طوریدە اویلی باشلادی.

آلدەغن بلور حال یوق، خەزر آوللرغه کراسنی غوارديەلر چغوب خلقدن ایگن جییوب یوریەچەکلر ایکان، « تلەچە » یاغندە بر ـ ایکی آولدە بایراقلرنڭ آقچەلرندە آلوب چغوب کیتـکانلردی. الله اوزی صاقلاسون، بر اش اشلەر حالڭ یوق، کیلورلردە آلتونلرڭ نیارڭ بلەن برگه بار آقچەگنی آلوب چغوب کیتەرلر... خەزر طاغی ایسکی آقچەنی بیك خوفلی ئەیتەلر، کورسەاربردە طوتمیلردی ایندی، آلاردە کیتەلردی، ایکی مگلەب ایسکی آقچە بیك کوب بیت اول. الك وقتدە، بزنڭ قولغه کرمیدر ایدی اول آقچە. پاطشا قایتوب، زمانەلر ایسکیچە اوطروب کیتسە، طاغی اولـگیچە بولا بیت اول. طوقتا میگا بولای یاراماس، تگی قرقلقار بلەن یگرمیلـکلرنیـگنه آننری تگی یوزی قارانڭ کاغزن (زایوم بیلیتن) قالدررغه کیرەکدە، بولارن آلتونلر بلەن برگه ییرگه کومەرگه کیرەك...

شوندی اویلار بلەن حضرت، قرقلقلر بلـەن یگرمیلـکلرنی، آننری تگی زایوم بیلیتن آیروب آلوب قالدیدە تیگیلرن قالای طارتماغه صالوب، بیك ضور بر نەرسە کشف قیلغان شیکللی، یالان آیاغینه کەوشن، اوستینه جیلەنن کیوب، شول جیلەن ایتەك آستینه طارتمانی قصتروب آبزتایغه نیگەدە ئەیتیمچە بیك تیزگنه ایشك آلدینه چغوب کیتدی.

ایشك آلدینه چققاچ یاق یاغینه قارانغالاب طوری آغاچ باقچەسینه کردی. باقچەدە، قایا کومو یاخشیراق بولور ایکان، قایاکومسەڭ کشی بلمەس ایکان دیب ئەرلی، بیرلی کوزن یورتە باشلادی. کوزی، پوچماقدە یالغـز طورا طورغان، کەکریوب اوسکان، جوان، یـابالداشلی بر آلماغاچقه توشدی. تیزگنه آط سرایی آلدندن قرغـچ آلوب کیلوب آلماغاچ توبن یارتی آرشن حەتلی قازوب، قالای طارتمانی شوندە طغوب قویدی. کومەرگەگنه باشلاغان چاقدە، صو بویندغی چیتەن آرقلی، بر کشی، «سلام بیردم

حضرت، ایشتمیسگده، آخری بیك ته‌جلی (۱) اش بار؟!..» دیب چیته‌نگه کیلوب سویه‌لدی. حضرت بیك قاوشاب کیتدی، بر آغاردی، بر کوگه‌ردی، بر قزاردی، آچولانور-غه‌ده کله‌دی، جلارغه‌ده کله‌دی، ضور عیبلی کشی شیکللی سوزن ئه‌یته آلمی بیك اوزاق «اق، مق» ایتوب طوردی. آخری بر آز طورغاچ کوچکه‌گنه، «مونه ـ ئه‌لی آلماغاچقه صو سیبیم دیب ئه‌یتکان ایدم» دیب قویدی. حضرتنڭ بیك قاوشاب کیتکانن بلگاچ، تگی کشی اچنده‌نگنه، بره‌ر تورلی یه‌شرن اشی باردر، ایندی کیتیم دیب، حضرت بله‌ن صاو بوللاشوب کیتدی. حضرت نیشله‌رگه‌ده بلمه‌دی، آلای ایتدی، بولای ایتدی، آخری اچنده‌نگنه اوز اوزن ئه‌رله‌ب، طارتمانی آندن آلوب چوقرنی کوموب قویدی. باقچه‌نی بر ـ ایکی طابقر ئه‌یله‌نوب، آلای، بولای طاغی کشی کورمه‌سون دیب، مونچه پوچماغینه‌غنه کومه‌رگه مصلحت کوردی. ئه‌کرن، ئه‌کرنگنه یاق یاغینه قارانغالاب، مونچه پوچماغینه باردیده بایاغیچه چوقر قازوب قالای طارتمانی کوموب قویدی. آلای بولای کشی سیزمه‌سون دیب، اوستن طابتاب، چیتدن جیله‌ن آلدینه طوتروب آلوب کیلوب اوستینه قوری طوفراق سیبدی. چیتدن قاراغان کشیگه بلنه‌می ایکان دیب، بر آز چیتکه‌ره‌ك کیتوب قارادی. اول چیتدن قاراب طورغانده نه‌ق اول کومگان ییرنی بر طاوق کیلوب آیاقلری بله‌ن تیبکه‌له‌ب، آقتاروب شونده آونارغه کلی باشلادی. حضرت بیك آچو بله‌ن آگار آیاق آستندن طاش آلوب ارغتوب یبه‌ردی. طاش طاوقنڭ صول آیاغینه کیلوب ئله‌کدی. طاوق «چرر» ایتوب قچقروب آیاغن اوستره‌ب کیتدی. حضرتنڭ باشینه، بو قهر صوقغانلر موندن قازوب چغاروب خراب ایته کورمه‌سونلر، دیگان بر اوی کیلوب توشدی. تیزگنه اول آنڭ اوستینه ایشك آلدندن ۲ ـ ۳ سه‌نه‌ك تیرس بله‌ن بر قوچاق صالام کرتوب صالدی. شولارنی جه‌یگه‌له‌ب صالوب، شولار اوستندن طاغی بر قات طاپتاب توشدی. تیره یاغندن بره‌ر قات قاراب ئه‌یله‌نوب چقغاچ، «افوض امری الی الله، ان الله بصیر بالعباد، ئوشوف» دیب، تگینڭ اوستینه اوروب، بر ـ ایکی طابقر توکروب ئویگه کروب کیتدی. اول ئویگه کرگانده لطیفه آبزتای صاماوار یانده، آنی چه‌ی اچه‌رگه کوتوب اوطرا ایدی. کرووینه:

— سین قایده ایندی، مونده صاماوارده صوونوب بته، آنناری سینی کوتوب طوررغه اشلرده بار، بله‌سڭ بیت اوزڭ! آنده باقچه‌ده نه‌رسه قازوب یوردڭ صوڭ؟- دیدی. آگار قارشی حضرت:

— شاولاما استاذبیکه، اشلرپشدی‌گنه ایندی، آلده گول... ـ سینڭ قالای طارتماڭنی باقچه‌غه چغاروب کومدم ـ دیدی.

آبزتای اول قالای طارتمانڭ اچنده نه‌رسه یا تقاننی بلگانگه کوره بیك آپتراب کیتوب،

— ئه؟!... باقچه‌غه کومدم، دیب ئه‌یته‌سگمی؟... ـ دیدی. حضرت ـ اییو باقچه‌غه کومدم. یوق ایسه کراسنی غواردیه‌لر کیلسه اوزیگه بر تیننده قالدرماسلر آقچه‌گڭ، ئه مونده آنی کم بله، آلارنڭ ییر آستنده آقچه یاتقانی ایسلرینه‌ده کیلمه‌س. آلار کیلسه‌لر بزنڭ باشقه نه‌رسه‌بزگه قاغلا آلماسلر، بزنڭ آشلغبزده ایندی اوز بزگه یته‌رلکگنه قالدی؛ آطبز، صیبیربز بره‌رگنه باش: آلار ایندی طاوق چبشکه‌تیمیلر الله تله‌سه. استاذ بیکه مین مونی قایا کومگاننی خه‌زرگه سزگه‌ده ئه‌یتمیم ئه‌لی ـ دیدی. آگا قارشی لطیفه آبزتای:

— یاریلا سین آلای بولای بولماساڭ، دنیانقن بلور حال یوق بیت آنی؟... ـ دیب قویدی. حضرت بیك اویلانوبقنه: ـ

— بولماس استاذ بیکه، بولماس، تیگز قارتایساق ایدی ئه‌لی. شکر طنچلادق ـ دیدی.

بتدی.

(۱) آشغچ.

قطعه.

جیل آلورغه چغار ایدم،
ایسه جیله‌ز طاڭ جیلی،
کیك صولشلر آلور ایدم،
اوتسه بـو حسرت جلی.

آق کوینچه، پاك کوینچه،
طوقـتامی خورلق کوره‌م،
باشقه کیلـگان خورلغمدن،
تـوزمیچه کوگـلم جلی.

یالغز.

توشلر.

پائيما.

روزا، كون اسسى چاق، اشسز وقت،
تيك يوروبده اچ پوشا؛ يوقليم ياتب،
كم باەن؛ كۆن، تون يوقينڭ لذتن؟
كم برەر كوردى يوقيدن تەم طاتب؟
دنياده ايڭ، ايڭ غريبلردن غريب،
هەم شولاى بارچاء جبلردن عجيب،
مين بلەم، واللا بلەم؛ الا يۇقۇ،
مين سويليم؛ زنهار اوقى، دوستم، اوقى!
مين يازام يۇقلاب نيچك تەم تابقانم،
نى رەوش راحت، حضورده طاتقانم.
مين گيزەم يوقلاب‌قنه دنيا يۇزۇن،
بار ماتورلقنى كوره شونده كوزم.
كۆن كورش، دنيا قۇرۇش جنت بولا،
ئەيلەنەمده خورلارى جرلاب طورا.
تيك چيتن شولسى: اويانغان چاقلرى؛
آستده، اوستده، اوگده، صوگده صابصارى ـ
طار، قسق، تۇرلى خيالسز بولمەچك؛
قارشيده باصقان، طورا جيمرڭ مەچت.
تۇش خيالى، تەملرى اوچقان بولا،
قوينينه دنيا قسب قوچقان بولا.
اويليسگده، اويليسڭ‌،ده: «آه!» ديسڭ،
«نيك اويياندم آه (ديسڭ) الله!» ديسڭ.
«شونده مين كوبرەك حضور آلسام ايدى!؛
«ۋژ» ايتب صزاب كيته شونده يۇرەڭ:
دنياده طورماوغنه تلده تلەڭ...

***

مين بوگون كۆندۇز طوتاشدن يوقلادم،
طـلاگز، سزگه يازام بر، بر بارن؛
كورگانم يەملى، ماتور باقچالرن،
بى بها آلتن، كۆمۆش آقچالرن،
تصويرى ممكن توگل كيڭ قرارن،
قرلرنده صايرلغان بلبلرن.
كۆندۆزن كورمەڭ محال بر اش بولا،
كورميچه توزمەڭ دەخيده كوچ بولا:
يوقلاساڭ شونده كره تۇشكه سينڭ؛
صاو بيت ئەنكەڭ، آبزقاڭ تۇشده سينڭ...

***

بر وقت كردم ئويگه: اوستەلده چەى؛
ئەتكەيم نيدر كۆته هەم بر پسەى.
ئەتكەيمنڭ كورنشى يەملى صمان؛
قول قويب كوكرەگيمە، بيردم سلام:
«ئەتكەيم، برگه اچەبزمى؟» ديدم،
«چەى، شيكەرلرگه خوجا بزمى؟» ديدم.
«يوق، آنى سين اچميسڭ، بولماس فريد:
«اول قويلغان آبييڭ عبدالفردكه ديب،
«قايتا ئۆيگه؛ كوب صوغشدى ايندى اول؛
«قايتام ئەتكەم!:» ديب تيلگرام بيردى اول.
«كورگانم يوق اوغامنى آلتى سنه؛
«يتدى ايندى عمرينڭ يارتيسينه.
«قايتسايى فردم مينم، يەملى بالام،
«ايرته، كيچ، كۆندۆز تلەدم اللەدن؛
«ايندى تەڭريگه قبول بولغان تلەڭ؛
«قايتا اوغلم ـ شادلانام، توزمى يورەڭ.
«آق صاقال برلەن جلاب قلغان دعا
«آشميمى رحمت ايەسى اللەغه؟..

***

مين يانام كيبنب، لكن دەشـيم اوزم؛
قابقاغه كيتدى مينم ايندى كوزم:
«آه، آبى تيزرەڭ‌كنه قايتسا ايدى،
«آه، ماتور طاڭ، يەملى طاڭ آتسا ايدى،
«چەيده حكمت يوق، آبى؛ «اچسن!» ديسه،
«طوقتالى ئەتكەى، انم پشسن!، ديسه
«بر سوز ئەيتمى ئەتكەيم اچرر ايدى،
«شونده اش: جانلر كيلب قوشار ايدى.
«آه، آبيغه مين سويلەرمن اوز حالم،
«باشلارمدن نيندى اشلر اوزغانن،

«نی رەوش محنت کورب چیکدم جفا،
«کوبمی طۇتقۇنلقده یوردم وا اسفا.
«اولده شونده آلتی یلاق لوحەسن،
«شادلانب کۇلگانلرن، توککان یەشن.
«آقتارر آلغه، سویاەر بربر بارن
«آلتی یانی نی رەوش اوزدرغانن.
«لیلا، مجنون کوك قوچاققه ارغلب
«یغلاشربز آبزی برله اونتلوب...»

***

مین خیالده؛ قابقاغه آط طوقتادی،
آبزینی کوردم، اوزاقده اوتمەدی؛
بیك ماتور قارا بورکدن؛ پالتادن،
ایرنینی قارا میقلر قابلاغان.
شادلانب ظور آربادن سیکرب تۇشه:
ئەتکەی، ئەنکەی ایاه یغلاب کورشه.
مین طۇرام آلار ایله کورشب بتب؛
«صاومی سین!» دیب کیلگانن میگا کۇتۇب.
قورقنام اما اوزم، دیم: «کیتمەسن،
«شادلانب طورغانده محروم ایتمەسن»
«بر وقت آبزام نجیب ایتدی شولای،
«قابقادان کرگاچ چغب کیتدی شولای،
«نی قدر یغلاب یۇگۇردم ــ طابمادم؛
«آزغنه یاردن اوزمنی آتمادم.
«اول قزق بر تۇش ایدی: طۇرغاچ کۇیەم؛
«نیك کورندڭ، نیك کورندڭ، «آه» دیەم.
«اچده ئەرنو قالدرا کورنب کیتب،
«پارچالی جاننی یوری کۇیدرب کیتب.
«ایندی بوده بولماسن شول تۇسلی اوك،
«مونده‌ده اش بولماسن شول تۇش کۇبۇك.»

***

آه، نی شادلق: آبزیم یوگرب کیاه؛
اوچرادم آخر اوزمنڭ بەختیمه.
کوزلرم یەشکه چلاندی هەم دیدم:
«کوبمی جەیلر، کوبمی قشلر، آبییم!»
دەشمی اول، کیتدك شولای برگه ایکەو؛
«جەیلیبز برگه» دیمن، کوڭلم بۇتەو.
شول وقت کمدر: «فرید!» دیب صالدی آواز:
چقمی قالدم شونده عقلمدن آز آز.

آبزی یوق ایندی یانمده، یالغزم ــ
قایدەدر یۇقلاب یاتامن بر اوزم.
شوندەده عقلم ئەلی گل کرەگان،
بولغان اشلر چن دیب ئەیترسڭ ئەمەن.
«قایتدی ایندی، (دیم) کوررمن مین آنی»
سجدەده کوڭلم، حمدلیم اللهنی.

***

شول کۇیی یاتماق نی راحت آل ایدی،
آلدەغی یاقتی یەشەرگان طاڭ ایدی،
آڭغه کیلدم، نەرسه بلدم؟ اوی... الم...
تصویری ممکن توگل؛ یورمی قلم.
چن دیگانلر بارده توش، یوق اش ایکان،
آلدادی بیت، اللهسز یرتقچ ایکان.
یاتقانم ییر صازلی، پچراق بر چۇقۇر،
جان قسادر؛ یوق هواسی بر یۇتۇر.
ئەیلەنەگه «بوخ» ده «بوخ» طوبلر تۇشه،
بزده ـ بز بر طوقتامی اوقلار اوچا.
شوندەده بارلقنی یوغالتمیم ئەلی:
یوق ئەلی هیچ بر کشینڭ ئولگانی.
تۇشنی اویلاب طار چۇقۇرده باش قاشیم؛
ئه منه، نیندی حضور ــ طابدم باشن؛
آبزینی کوردم؛ نی دیدی اول میگا؟
نیك اویاندم، دەشدی ایکان کم میگا؟
چو ئەلی، چندنده آبزی قایده صوڭ؟
خزمەت ایته آبزی نیندی بایده صوڭ؟
آه، نەلەت! ئولدڭ توگامی آبزی سین؟
چنده بیت ییرگه کوملدڭ آبزی سین!
آه، ئەرەم بولدڭ تییشسز ییرده سین،
یەش چەچەك، اوچدڭ داوللی جیلده سین.
بتدی، ایندی، مینم اۇچۇن بارده بر؛
اسنارەد بر طوقتامیچه یاگرا گل!
گۇل گنەم، آبزام مینم ئولدی جەزر؛
ملڭ قابات جاننی بیررگه مین ئەزر...

آولبزده بار ماتور بر باقچابز،
بارلغی یەمای چەچەکده گۇل گنه،
آلماده میاەش، چیەلر طوب طولی؛
باشلارنده صایری بابل گل گنه.

بر نیچه ییرده مهابت قارت قاین،
بر ییرنده بر اۉیۉر یەش، یەش اوصاق،
بر ییرنده یەش بر المه؛ بیك اۉزۉن،
بیك قویی، یالغز طورا زور شاغەه اۉشاب.
قوزغالاقلر، گۉمبەلر، مەکارده بار،
تۉرلی تۉسده یەملی کوبەلەکلرده بار.
بار تیره یونده آتاقلی باقچا اول،
بر ۋۆلصتده باقچالرغه پاتشا اول.
تیك، فقط شول باقچانی کورەەك اوچون،
شول ماتورلقده راحت یورمەك اوچون،
چەرکەدەی آلمالری اوزمەك اوچون،
گۉل، چەچەکده آوناماق، یوزمەك اوچون؛
یل صاین طاشلاب قشن طورغان ییرم –
مین سۉیکمسز آولیمه قایتا ایدم.
تیك شونڭ اوچون مشقتلر کورب،
یل صاین اندر آقرب، آشلق اوروب
ئەر اچنده طۉرماغه بولدم راضی.
(یەملی بر بیلـگنڭ سینڭ بو، ای ماضی!)

***

ای قاری! کوکلڭ بر آز تیلپنديمی؟
برگنه شونده یوریسڭ کیلدیمی؟
یالایسه سوکدکمی، دیب: «بو یول یازا».
یازمیمن یول؛ بولما دوستم بی مازا،
یازدرا بارسن هامان تۉش تأثیری،
مەڭگی بتمەسلك چیتن اش تأثیری.
بر وقت کیلدی میکا بر عسکری،
چقدق اول ایبدەش بلەن بز طشقاری.
(بو ایدی مینم قوناقده چاق ئۉیده،
قایتقانم وقت صوغشدن اش ایله.)
باقچاغه کیتدك شینیالمر بۉرکانب؛
صاف هوا، یاقتی، قویاشلی ایرتەلك.
شونده شاق قاتقچ عجب اش اوچرادی،
حق – دوروست، لـکن ناچار توش اوچرادی.
کوزلرم توشدی بایاغی المەگه؛
باشلادی یەش طامچیلاری یۉرمەگه.
المه یوق، اورننده قورغان قارت قاین؛
سلـکنه جیل صزغرب کیتـکان صاین.
کیلدیده ایبدەش: قارادی تۉرتـکەلەب
ظور قایننی ییرگه یقدی اتـکەلەب.
ظور قاین آودی آغاچلر اوستینه؛
تۉشمەدی آز آز اوزمنڭ اوستیمه.
قورقنب شونده یبەردم قچقرب،
قاچدیلر آطلر، صییرلر پشقرب.
کوزنی طرناب تیزگنه سیکرب طورام،
«نەرسه بولدی ای خدا؟» دیم، آه اۉرام.
کیلدی سکلم: «نی بولدی صوڭ آبزی؟» دی،
«تونمی کوکلم، ئەیتچی آبزی، ئەیتچی!» دی.
شول ناچار توشنی سویلەدم سکلیمه؛
آکلادم نەرسه سیزلدی کوکلینه:
تأثیری تۉشنڭ تیدی باشقه بارب،
تەگرەدی یەش بۉرتۉگی آق از صالب.
بیك بله اولده؛ آبی صالداتلغن،
ظور صوغشلرنڭ قزشقان چاقلغن.
«١٥» نچی یل، اییون اورتالری
کوب، کوب المەلر شولای آوغالادی...

کۉز یتە، آوغست آیی. اندرده اش،
هەر کشی قویغان وقت اندرغه کۉچ.
باشقالر کوك حضرتده اندرده بوگون:
آشلغن قویا کیبەنـگە، بار کوگن.
شول وقت بر قارت کیلەدر شادلانب،
نیندیدر ایکی کیسەکلی خط آلب.
خطلرن تیزرەك صوراب حضرت آلا،
کورگاچوك حضرت آلارنی شۉملانا.
برسیسی اوغلی قولی، ئە برسیسی
چیت صزق، چیت قول ازی – یازغان کشی.
طاشلی حضرت اندرن، قایتا ئۉیگە،
آچاسی کیلمی خطن ئەلله نیگە.
شوندەده برسن آچا: «فرد صاو!» دیگان،
«بیك ناچار اشلر؛ قۉوادر جاو» دیگان.
«کۉن تۉنی صوغشب یاکا چقدق ئەلی،
«اچ پۉشا، کوکلم سیزەدر ئەلله نی،
«کورمەدم سزنی آخر یتدی بوغای
«صوڭغی کۉن، صوڭغی سەعەتلر، صوڭغی آی.»
یغلی بارلق؛ هەر کشیده یەش توگە،
ئۉی اچی، بولمه اچی گل یەش بولا.

باشقه كانۇيرتدن چغا روسچه خط؛
حضرت اوقى روسچه خطنى قاتلى قات،
ئەيتكان آنده: «اوغلكز الفرد وفات؛
«دوست ايدى، سردەش ايدى، يازدم آتاب.
«بز قزاندن تيك ــ فقط بولدق ايكەو،
«هەر وقت قەردەش كۆبۆك طۆردق ايكەو،
«اول اروتده بيك باطر صالدات ايدى.
«هيچ قورقماس جان ايدى، بر اوط ايدى،
«يازغان ايدى روتنى آگا ناگراد؛
«ئولدى مسكين بوشراق، ناحقراق.»
«كۆندۆزن كيتدى آلار رازۋيتكەگە،
«عسكر ايله باشلارى نيشليار ئە؟
«آلتاون آلتى نيمس بيردى زالب؛
«آلتيسيده بر يولى قالدى آوب.»
«تونده مين فردمنى آلب كيلدم اوزم،
«اوق تيگان؛ كوكرەگينه توشدى كوزم.
«آستينه صالدم صالام، قازدم قبر،
«اوستينه جەيدم جەيو، ايتدم قدر.
«كيتمەسەك تاقتا قويارمن اسمينه؛
«بيلگيگه گەودەسينه پاك جسمينه...»
قاى اورن، قايسى آول، كمنڭ ييرى؛
خطده ئەيتلگان، باريده بيلگلى...

«فرد» ديگاچ كوبلر بله اسمن آنڭ،
اول قاسمده كوب ياتب كوب آونادى،
ترتيب استەب داو چغارغان بولدى اول،
اول الك: «طورميق بو كۆى!» ديب شاولادى.
بار شەكرتلرنى جيب كيتدى چغب؛
بايلرى يالنب تلەگن بيرديلر،
شونده بار بولغان شەكرتلر هەممەسى:
«فرد، سيڭا ياوسن رحمت!» ديديلر.
تيك شول اوكنچ، گۆرلەگانده بولمادى؛
اول وقتده مسكين اول صالدات ايدى،
مينگنه خط آرقالى بيردم خبر،
اول: «كوررگه مدرسەمنى، آه!» ديدى.

ف. ابراهيمف.

"عاشق,,نڭ جرى (*).

حكايه.

محررى: احمدبك صالحف ❁ مترجمى: ع. رحيم.

دنياده بر يير بار، آنده بييك طاولر قارلى باشلرن كوكلرگه ئوتەرەلر، كوك يوزى صاف فيرەزه توسنده.

بەالور شيكللى صاف صولى چيشمەلر يەشل طاو قابرغالرى بوينچه كۆمۆش طاسمالر شيكللى بورغالانوب آغالر.

حظور بو ييرده.

وحشى ئولكه، وحشى خلقلر.

بو ئولكەگه آياق باصو بلەن يورەكده ئلله نيندى غيرتلى آشقنو سيزەسڭ، قوط چققچ صوغشلرده بولورغه تليسڭ، ملطق يەدرەسينڭ صزغرغانن ايشتەسى كيله باشلى...

بو ئولكه ــ داغستان.

اگر سين بربر وقت آنده باروب چقسەڭ، ظور جونلى بوركلار كيگان، سوزسز، اويچان، آدەملرنى كوررسڭ. آلارنڭ چهرەلرى وطنلرينڭ طومانلى طاش طاولرى توسلى قارانغى. اوستلرنده يرتق كييملر، بيللرن نق قصوب بەيلەگان كەمەرلرينه كيك، اوزون خەنجرلر آصلغان. لكن بو فقير، آچ آدملرنڭ غرورلى طۆرلرنده، هربر حركتلرنده نينديدر بر عظمت بار.

مونه شول وحشى خلق آراسنده مين بر حكايه ايشتكان ايدم. شونى ايشتكاچ مين بو يالانغاچ طاش طاولرنڭ بتون مهابت ماتورلغن، آنده طورا طورغان

(*) جرچى ــ شاعرلرنى كافكازده «عاشق» ديب آطيلر.

کشيلر اوزلرينڭ شول قـارانغی طاو آرالرن نيقدر يار اتقانلقلرن تماما آڭلادم. سه‌لـه‌مه کييملر آستنده، قبا طورمش، قاتی عادتلر آستنده مين اوزينه بر تورلی عظمتلی گوزه‌للك بله‌ن طولغان عالم بارلغن کوردم. تاکه مين بو طاو آرالرنده يوغالوب قالغان خلقنڭ روحينڭ ايڭ نچکه قللرندن چقغان آوازلرن طـڭلادم.

داغستاننڭ آدم يورمی طورغان طنچ پوچماقلرندن برسنده بر قيا بار.

آنڭ يالانغاچ توبه‌سی مغرورانه کوکـگه قاری، گويا که کوکلرنی تره‌ب طورا اول.

طاو که‌جه‌لرينڭ مامغی شيکللی جيگل آق بولوطلر آنـڭ تيره‌سنده يوزه‌لر. وقت وقت آلار اوزاق يولدن آرغان توسلی آنڭ کوکره‌گينه صيينوب يال ايته‌لر.

خلق سوزينه قاراغانده، قای بر وقتلرده، قوياش قارلی طاولر آرتينه يه‌شرنوب صوڭغی نورلری بله‌ن کوکنڭ قريين آلتونلاغاچ، تون اوزينڭ حسابسز کوله‌گه‌لرينه توررولا-گاچ بو قيانڭ اوستنده عجائب اشلر کوررگه ممکن ايکان.

گويا که شول وقتلرده بو طاونڭ تيره‌سنده آق که‌فنلرگه چورنالغان ئوره‌کلر حرکت ايته‌رگه بـاشليلر. آلارنڭ آچو هم ره‌نجش بله‌ن قچقرغان آوازلری، اوزه-کلرنی اوزه طورغان يغلاشلری هوانی ياڭغراتا ايکان، آلار شولای واويلاه بله‌ن طاو ئه‌يله‌نه‌سنده طاورانالرده، کينه‌ت، نيندیدر نامعلوم بر کوچ طرفندن قوولغان توسلی، قورقنوب قايادر يوق بولالر ايکان.

مونه شوندن صوڭ طاو آراسنده‌غی مغاره‌دن قولينه «چونغور» (*) طوتـقان يالغزغنه بر آقصل کوله‌گه کوته‌رله، دی. موڭار قدر هيچ بر آدم قولاغی ايشتمه‌گان عجائب، طلسملی بر کوی طاوارنی ياڭغراتا، دی.

آپپاق قوللرنڭ حرکتی بله‌ن «چونغور» نڭ قللرندن ئه‌لی عاشقنڭ آهلری، آنانڭ بالاسن تيربه‌تووی توسلی موڭلی، ئه‌لی يالتراغان يانغن اوچقنلری کوك دهشتلی آوازلر چه‌چله باشلی، دی.

بو آوازلرده بيوك اشلر اشله‌ب خدا يولنده ئوله‌رگه محکوم بولغان کشيلرنڭ صوڭغی دعالری، داوللر، اوطلی قانلی صوغشلر، يغلغانلرنڭ اڭغراشولری، جيگلـگانلرنڭ قهر ولعنتلری، جيگـگانلرنڭ شادلقلی نغره‌لری، هلاك بولغان طوغانلر بله‌ن صوڭغی به‌خيلله‌شولر برسی آرتلی برسی ياڭغريلر، دی.

بر زمان بولغان ـ داغستاننڭ باشينه قارا کونلر کيلـگانلر.

باشلرنده ايراننڭ حاکمی اوزی، شهنشاه نادرشاه بولغانی حالده، حسابسز ايران عسکری ايگنگه يابرلغان چيکرتـکه شيکللی داغستان اولـکه‌سينه هجوم ايتـکان.

نادرشاه بر قضاء الهی کوك بتون ايلنی طابتاب خراب ايته‌رگه طوتونغاچ، قوطلری اوچقان خلق يورطلرن بيرلرن، آتا بابالرينڭ ايزگی قبرلرن طاشلاب قاچقانلر، بتون طاو يوللری قاچاقلر بله‌ن طولی بولغان. لـکن شاهنڭ عسکرلری بيچاره‌لرنی آنـده‌ده اوز اختيارلرينه قويميچی، آرتلرندن قووب قايده اوچراتـه‌لر شونده ئوتره‌لر ايکان.

طوغان طوغاننی اونوتقان، بالالر اوزلرينڭ قارت، ضعيف، آتا آنالرن طاشلاب قاچقانلر. ايرلر خاتون-قزلرنی، طاشلاغانلر. شولای ايتوب داغستاننڭ بيك گوزه‌ل چه‌چه-کلری ايرانغه آلوب کيتلوب شاه عسکرينڭ عيش عشرتی يولنده قربان ايتلـگانلر.

داغستاننڭ متکبرانه کوکـکه کوته‌رلـگان طاولرن آه وانيننن، واويلاه آوازلری طوتقان. فيره‌زه کوك زه‌نگه‌ر کوگی‌ده گويا قانلی طومان بله‌ن قابلانوب، الـکيگی ياغملی يلمايوون اونوتقان. گويا طاو آرالرن قارانغی تـون قابلاغان‌ده، قـانلی کوزلری اوط کوك يانغان يرتقچ چاقالالرغنه حکم سوره‌لر آنده...

- الـکده غيرتلی جر آهڭلری، طورمش شاو شووی ايشتلوب طورغان اورنلرده حاضر طنلق خراباق ميدان آلغان.

خلقنی‌ده قوللق بوغاولری بيك نق چورناغانلر.

حسرت هم عذاب اچنده يـه‌شه‌گان مغلوب خلقنڭ کونلری کونلر آرتندن، يللری يللر آرتندن اوزوب طورا؛ بو قزقسز طورمش عمرگه شولای طارتلور، هيچ بر چيگی بولماس شيکللی طويولا ايکان...

لـکن قدرتی چيکسز بولغان اللهنڭ حکمن کم آلدن بله آلا؟

کمنڭ صوڭ لوح المحفوظنی اوقوب، تـقديرنڭ سرلرينه مطلع بولا آلغانی بار؟

(*) چونغور - کافکازيه‌غه مخصوص براوين قورالی، دومبرا.

يوغالغان نرسه‌نك قايچان طابلاچاغن، هيچ قولدن كيتمه‌س، ديب اويلانغان نرسه‌نك‌ده قاى وقت تقديرنك بزگه معلوم بولماغان سرلى قولى طرفندن طارتلوب آلناچاغن آلدن بلورگه ممكنمى؟

انسان بتون عمرى بوينچه قارانغى‌ده صوقر كشى توسلى قارمالانوب يوررگه محكوم ايندى: ايرته‌گه آنگ باشينه نى كيله‌چك، شادلقمى، قايغيمى، آنگار هيچ معلوم توگل.

شول حالده نيچه‌ه نيچه يللر اوزغان.

كونلردن بر كوننى بر فقير طاولينك يورطنده بر اير بالا دنياغه كيلگان.

بو بر رحمت توشكان بالا بولغان.

يه‌ش چاغندنئوق آنگ قوللرى «چونغور»غه صوزلا باشلاغانلر.

بارماقلرى قورقا قورقاغنه قللرنى چيپرته‌لر، ئلله نيندى، اوزى‌ده بلمه‌گان موگلر كينه‌ت آنگ آوزندن ايشتلوب كيته‌لر ايكان.

بالا اوسكان، اوزى بله‌ن برگه آنگ جرى‌ده اوسكان.

مونه بر وقت، يه‌ش اوسمر يگت قولينه «چونغور»ن آلاده، برهوگه‌ده ئه‌يتمى نيتمى طوغان آولندن چغوب قايادر يوغالا...

اول يراق ييرلرگه كيتكان. آولدن آولغه، طاولردن طاولرغه يوروب خلقغه اوزينك جرلرن جرلى ايكان.

خلقينك قايغيسن، چيككان جفاسن اول اوز كوزى بله‌ن كورگاندن صونگ شول قايغى حسرتنى اوزينك جرلرينه صالوب جرلارغه طوتونغان.

قوللق، رذالت، فقيرلك خلقن نى درجه‌گه كيترگانن كورگاچ، آنگ كوزلرنده آچو اوطلرى قابناايكان؛ قوللرى آچو بله‌ن «چونغور»نك قللرن يولقوب، غيرتلى آوازلر طاماق توبندن قايناب چقغان كوك چغالر ايكان.

يه‌ش جرچى قايده‌غنه طوقتاماسن، خلق آنى صروب آلوب طگلى؛ قارتلر اوزلرينك يه‌ش چاقلرن ايسكه توشروب تيره‌ن تيره‌ن صولىلر، يه‌ش يگتلر ايسه جرچينك يالقنلى سوزلرن اچلرينه صالوب قالالر ايكان.

بر قدر زمان خلق آراسنده يورگاندن صونگ جرچى يگت كينه‌ت يوغالغان. نيچه آيلر بوينچه آنى كورگان كشى بولماغان، غيرت بله‌ن طولغان يالقنلى جرلرى طاو آرالارنده ايشتلمه‌س بولغان.

اول ايركن، كوكره‌كلرنى راحتاه‌نديره طورغان صاف هوالى طاو باشلرينه كيتكان.

شونده اول بتون خلقنك قايغيسن، خورلق هم جفا چيگو سببلى جيبلا كيلگان بتون زهرلى آچوون اوزينك كوكره‌گينه جيغان‌ده، عجائب كوچلى بر جر ايجاد ايتكان.

صوغش - كوره‌ش... انتقام جرى... حريت جرى...

مونه جرچى طاودن توشكان... آولدن آولغه يوروب خلقغه اوزينك ياڭا چغارغان جرن جرلى باشلاغان..

«چونغور»نك قللرندن آچولى آهلر ياڭغرى...

اول كوره‌شكه چاقرا، صوغشقه ئوندى...

خلق چوالا.. طاوليلرنك يوره‌كلرى قاينى...

بتون اطرافدن، داول وقتنده شاولاشقان ديگز طولقنلرى شيكللى، غيرتلى صوغشچيلر جييلا باشلاغانلر..

حريت هم وطن!...

يا دشمان بله‌ن چارپشوب قانلى صوغشده ئوله‌لر، يا ايسه اوزلرن باغلاغان قوللق بوغاولرن اوزوب آياق آستينه طابتيلر!..

شولاى ايتوب غيرتلى صوغشچيلر جييلا باشلاغانلر...

دشمان‌ده يوقلامى ايكان...

قهرلى نادرشاه‌نك آچووى قاباروب حسابسز عسكرن ياگادن داغستانغه يبه‌رگان.

لكن قدرتى چيكسز بولغان اللهنك حكمن كم آلدن بله آلا؟

كمنك صونگ لوح المحفظنى اوقوب، تقديرنك سرلرينه مطلع بولا آلغانى بار؟

يوغالغان نرسه‌نك قايچان طابلاچاغن طابلغاننك قايچان قولدن كيته‌چه‌گن بلورگه ممكنمى؟

انسان بتون عمرى بوينچه قارانغى‌ده قارمالانا.

شونده اول اوزينك شادلغن‌ده، قايغسن‌ده طابا.

نادرشاه‌ده اوزينك تقديرنده يازلغانن طابقان.

مونه شوشى اورنده، شول شوملى قياننك توبنده صوغش بولغان.

جرچى صوغشچيلرنك آلدندن بارا... آنگ قولنده قلج يالترامى، اول اوزينك چونغورن طوتقان.

اول چونغورن اويناب اوزينك جرن جرلى... بو

جرد، تشويق ياڭغرى، انتقام يه‌شنلرى يالترى...

بو جرغه چن حريت - آزادلق جرى بولورغه يازلغان ايكان...

چونكه شول جر تأثيرى بله‌ن صوغشچيلرنڭ كوكره‌كلرى يالقن بله‌ن طولغان‌ده، قوللرى اوزلرى قلچلرغه، خه‌نجرلرگه صارلوب، غيرتلى طاوايلر بر قضاء الهى كوك دشمان اوستينه ارغلغانلر... آلارنى هيچ بر نرسه طوقتاتا آلماغان.

نادرشاهنڭ عسكرلرى بو هجومگه چدى آلماغانلر... دشمانلرينه آرقالرن بيروب قاچارغه يوز طوتقانلر.

دشمان گه‌وده‌لرى بله‌ن بتون طاو آرالرى طولغان...

صوغشدن صوڭده بيك كوب زمانلرغه قدر آلارنڭ سوه‌كلرى طاو قابرغالرنده آغاروب ياتقانلر... قوزغونلرده بيك كوب كونلر شوملى صوغش ميدانى اوستنده اوچوب قانلى، شاوشو به‌يره‌ملرن ايتكانلر.

صوغشچيلرنڭ آلغى صفنده جرچى‌ده شهيد بولغان.

دشمان اوغى يوره‌گينه قادالغان‌ده، آنڭ جرلانوب بتمه‌گان جرى مه‌نگيگه اوزولگان...

سويكلى جاناش، داغستاننڭ آق لاله‌سى حقنده جرلاماغان شول بو جرچى - خورلانغان وطنينڭ قايغى- حسرتن‌گنه جرلاغان اول.

حالسز قوللرندن ييرگه توشكان چونغورى‌ده طوقتامى ته‌گه‌ره‌ب طاو آراسنده، تيره‌ن چوقورده قوطروب آقغان يلغه‌غه آطلغان..

هم شولاى تييش‌ده: موندن صوڭ هيچ كمنڭ قولى آنى تحقيف ايته آلماس ايندى!...

موندن صوڭ كوب يللر اوزغان...

بتون خلق اوزلرينڭ بيوك جرچيلرن ايسلرنده طوتالر... لكن، هيهات، هيچ برسى آنڭ صوڭغى جرن ايسينه توشوره آلمى...

اونوتلغان اول جر، مه‌نگيلككه ئولگان اول...

بارى تيك جه‌يگى طن كيچلرده‌گنه، قاى بر وقت، تون اوزلرينڭ يولدزلر بله‌ن طوقلغان قارانغى چاطرن يير اوستينه قورغاچ، آى چغوب طاو آرالرى صالقن كوله‌گه‌لرگه تۆرۆلگاچ توبنده صوغش بولغان شوملى طاش طاونڭ اوستنده عجائب - غرائب اشلر كوررگه ممكن ايكان.

شول وقتلرده قيا ئه‌يله‌نه‌سنده اوزون آق كه‌فنلرگه چولغانغان گه‌وده‌لر حركت ايته‌رگه باشليلر؛ آلارنڭ آچو هم عذاب قاتش آوازلرى، جانلرنى طرنى طورغان يغلاشلرى دنيانى طوتا ايكان...

بايتاق وقت واويلاه قيلوب طاو ئه‌يله‌نه‌سنده طاورانغاندن صوڭ، آلار كينه‌ت، نينديدر بيلگيسز بر كۆچ طرفندن قوولغان توسلى، قورقشوب، قورقشوب قايادر يوغالالر ايكان...

شوندن صوڭ آلار اورنينه طاو آراسنده‌غى مغاره‌دن قولينه كوموش چونغور طوتوب آقصل طومان شيكللى ياپا يالغز بر آدم كوله‌گه‌سى كوته‌رله‌ده‌دى، هيچ بر آدم قولاغى ايشتمه‌گه‌ن عجايب، طلسملى بر كوى هوانى ياڭغراتا باشلى‌دى.

آقصل بارماقلرنڭ آقرنغنه حركت ايتووى بله‌ن، ئه‌لى عاشق‌نڭ آهلرى، آنانڭ بالاسن تيربه‌تووى توسلى موڭلى، ئه‌لى قوتورغان يانغننڭ يالتراغان اوچقنلرى كوك دهشتلى آوازلر اطرافقه طارالا‌دى...

بو آوازلرده بيوك اشلر اشله‌ب، خدا يولنده شهيد بولغان آدملرنڭ صوڭغى دعالرى، اوطلى، قانلى صوغشلر، يغلغانلرنڭ اڭغراشولرى، جيڭلگانلرنڭ قهر و لعنتلرى، جيڭگانلرنڭ شادلقلى نعره‌لرى، هلاك بولغان طوغانلر بله‌ن صوڭغى به‌حيلله‌شولر برسى آرتلى برسى ياڭغريلردى...

بو، ايمش، جرچى - «عاشق» اوزينڭ جرلانوب بتمه‌گان جرن جرلى ايكان.

مونه اول - داغستان طاولرى آراسنده يوغالوب قالغان ايسكى حكايه شوندن عبارت.

اى، خدايا!... مونى ايشتكاچ اچده‌گى عذابدن كوكره‌كلر قصلا، قوللر اوزلرندن اوزلرى قايادر صوزلالر...

قايا سين «عاشق»نڭ يوغالغان جرى؟!..

بتدى.

روسیه‌نڭ استقبالی.

ﻫﯘندن ١٢ يـل ئلك گيرمانيه‌ده‌گی دولت استاتیستیکه کامیتیتینڭ کیگاشچیسی رودولف مارتین طرفندن «روسیه ویاپونیه‌نڭ استقبالی (١)» اسمنده بر کتاب یازلوب نشر ایتلگان ایدی. تیز زمان اچنده هر کمنڭ دقتن چاب ایتکان بـو کتاب م. ص. زاکوۋیج هم ص.ب. ۋەینبیرغلر طرفندن روسچه‌غه ترجمه ایتلوب، نوۋو آلیکساندریسکی اینستیتوتنڭ پرافیسوری ت. ۋ. لوقوت (Т. В. Локоть) نڭ قاراماغنده و آنڭ ٤٠ بیتلی مقدمه‌سی بله‌ن ١٩٠٧ نچی یلده روسیه‌ده‌ده نشر ایتلدی. بو کتابنڭ کوبره‌ك بـر قسمی (١٠ دن ٩ ئۇشی) روسیه‌گه عائد بولوب، آنده روسیه‌نڭ هلاکت آلدنده ایدیکی فنی صوره‌تده اثبات ایتله‌در. فرانسیه‌نڭ ١٧٩٣ نچی یلده بولغان ریۋالوتسیه‌سی آلدنده‌غی حاللرن تیره‌ندن تیکشرلگاندن، فرانسیه‌نڭ ریۋالوتسیه آلدنده‌غی حاللری روسیه‌نڭ شول کتاب یازلغان وقتده‌غی حاللری بله‌ن چاغشدرلغاندن صوڭ، بـو کتابده روسیه‌نڭ هلاکتکه یۇز طۇتووی نیچك کۇندن کۇن آرته‌قده ایدیـکی حقنده سۇیله‌نه، صوڭغی یللرده یاپونیه‌نڭ اوینا‌غان رولی، روسیه‌نڭ اقصای شرق سیاستینڭ ییمرلووی حقارنده فکر یۇرتله‌ده، نتیجه ایتوب روسیه‌ده تیزدن بولاچق انقلاب، روسیه‌نڭ یاپون صوغشندن صوڭ کیریگه یوز طۇتووی ومفلس (بانکروت) بولاچغی کیترلوب چغارلادر.

بو کتابنڭ ١٩٠٥ نچی یلده روسیه‌نڭ یاپونیه‌دن جیگلووی تأثیری بله‌ن، نیمس کاپیتالیستلری کوزندن روسیه‌نی تۇشوروب، آگا بورچ بیردرمه‌و قصدی بله‌ن یازلغان بولووندە شبهه یوق. لکن، شولای بولسه‌ده بو کتابقه یاگا نشر ایتلگان وقتنده کوب اهمیت بیرلگان کبك، حاضرده‌ده اهمیت بیرو، اول کتابده آلدن خبر بیرلگان نه‌رسه‌لرنڭ بیك کوبسی طوغری کیلگاچ، ایندی اول کتابنی ینه‌دن بر جنتکله‌ب، مارتیننڭ تدقیقاتن ینه برتات تیکشروب چغو، آنڭ کیترگان دلیللرن صاۋیتار حکومتی طرفندن کۇندن کۇن «تیره‌نه‌یتلمکده» بولغان «ساتسیالنی ریۋالوتسیه» سببلی هر کۇننی ظور تاریخی واقعه‌لر بولوب طۇرغان بر وقتده یاگادن بر آز محاکمه‌گه قویو فایده‌دن خالی بولماسدر توسلی.

رودولف مارتین، روسیه‌ده‌گی ایرك آلو حرکتلرینه یاخشی کوز بله‌ن قاراوچی ریۋالیوتسیه‌نیر توگل؛ ساتسیالیزم طرفداری‌ده توگل؛ بالعکس، آنڭ یازغان کتابی محررینڭ آچقدن آچق بوژوآزیه طرفداری ایدکن، گیرمانیه‌نڭ اشلکلیلگی، تقلغی، کۇچی، بایلغی، آنڭ حکومت اهالرینڭ بولدقلیلقلری بله‌ن افتخار ایته طۇرغان چن نیمس ایدکن کورسه‌توب طۇرا وباشندن آخرینه قدرلی کانسیرۋاتیزم بله‌ن آنقی. لکن بو کشی‌نی قدرلی‌گنه، حاضرگی روسیه‌ده‌گی تعبیر بله‌ن ئه‌یتکانده «ملتچی — بورژوی» بولسه‌ده، آنڭ ئه‌یتکان سوزلاری درستکه چقدیلر؛ درستلگن تاریخ اوزینڭ صحیفه‌لرنده ئه‌لله‌نی قدرلی کوز یه‌شلری وقان طابلری بله‌ن قید ایتدی.

بو کتابنڭ روسچه نشر ایتلـگان نسخه‌سینه مقدمه یازغان پرافیسور لوقوت اوزینڭ مقدمه‌سنده «مارتیننڭ بو کتابن اوقو بله‌ن روسیه‌لی اوقوچی روسیه‌نڭ کۇندن کۇن طارالوغه یۇز طۇتووینه و آنی حاضر خلق تله‌گان یاگا اجتماعی، اقتصادی وقانونی ترتیبلرده شول طارالودن قۇتقارمیاچغینه تمام اشانۇباوق یته‌مس» دیگان بولسه‌ده، حقیقت لوقوتنڭ تعبیرنچه ئـه‌یتکانده «روسیه‌لی اوقوچی» اویلاغاندن‌ده، حتی مارتین یازغاندن‌ده آچیراق بولغانلغی حاضر ایندی معلوم بولدی.

مارتیننڭ تصویری بیك آچق، کیترگان دلیللری بیك ساده بولغان عادی نه‌رسه‌لر؛ شول سببدن آنڭ کتابی بیك نق تأثیر بیره. آنڭ کتابنده‌غی اساس ایلنڭ ایجادی قوتینك درجه‌سی وتۇرلی صنفلرنڭ شول ایجادی اشلرگه به‌یله‌نگان حرکتلری. اول شول اساسلرنی بیك ظور اۇستالق بله‌ن، تدریجی صوره‌تده اوزینڭ کتابنده اطرافلیچه تیکشره.

معلومدرکه، دولتنڭ بختی آلغه کیتو و آنڭ طۇرمشده‌غی هر جهتدن ترقی ایتووی اۇچون آگا هه‌مدن ئلك مادی کۇچ، دولت کیره‌ك. آول کۇن کوریشی‌ده آرتده قالغان، صناعتی‌ده آز بولغان یارلی مملکت هیـچ بر وقتده دولتلر آراسنده کۇچلی بولا آلمی؛ آنی اداره ایتوچی صنفلر نی قدرلی‌گنه طرشسه‌لرده، بـو طرشولر آنی دولتلر آراسنده ظور رول اوینی طورغان دولت حالینه کیتره آلمیلر. مادی کۇچنڭ، اسبابنڭ یتشسزلـگی هر وقتده دولتنی اداره ایتوچیلرنڭ اجتهادلرینه مانع بولوب، اجتهادنڭ یه‌مشلرن یوققه چغاروب طۇرالر. نتیجه‌سنده ایجادی قوتلری بولغان صنفلرغه بیك ظور، حتی بعض وقتلرده بۇتونله‌ی اوگالماسلق بۇلگۇنلك کیله و آنڭ آخری بۇتون دولتنڭ کۇچسزله‌نووینه، حتی انقراضینه باروب طوقتیدر.

رودولف مارتین‌ده شول حقیقتنی کتابنده اساس ایتوب طۇتاده، اوّل روسیه‌نڭ بودژه‌تنده‌گی مصارفقه یته‌گان آقچه‌نڭ هر یلنی چیت مملکتلردن بورچ آلو طریقی بـله‌ن قاپلانغانلغن، شول سببدن هر یلنی چیت مملکتلرگه بورچنڭ آرتا باروون، ١٩٠٥ نچی یلده‌اوق ایندی روسیه‌نڭ «بۇتـۇن دنیاده ایڭ ظور بورچقه باتـقان ایل» بولوب یتکانلگن کورسه‌ته. بو بورچلرغه پراسینتلر توله‌و سببلی روسیه‌ده‌گی معارف اشلرینه، آول خوجه‌لغی آلغه یبه‌رو اشینه کوب آقچه تخصیص ایتو ممکن

1) Будущность Россiи и Японiи = Рудольфа Мартина.
„Die Zukunft Russland unds Zapans“

بولماغانلغن، مۇنڭ اۇستينه روسيه نڭ اوز درجه‌سندن آرتق ظور بين‌الملل سياستكه قاتناشوب كيتوب، كيگه‌يو فكرينه بيرلوب عسكرنی كوب آصراوغه مجبور بولووی‌ده وارداتنی يۇطا طۇرغان بر اش ايكانلگن ذكر ايته. چيت مملكتلرگه بولغان بورچنی ايل اچينه ــ داخلی زايوم ايتوب كوچرونی روسيه‌ده‌گی خلقنڭ بايلغی كوته‌رميه‌چگن اثبات ايته.

مارتين فكرنچه اگر انقلاب تيزلك بله‌ن مملكتنڭ ايجادی قوتن، مادی كۆچن آرتدرو نتيجه‌سن بيرسه، شول وقتده انقلاب آرقاسنده مملكت انقراضدن قۇتلاچق. «لكن، اگرده ايندی، انقلابنڭ بارشندن بو نتيجه نڭ چغووی كورنمه‌سه، اول وقتده انقلاب، مملكتنی، توگل قۇتقارو، بلكه آنڭ تمام منقرض بولوونغنه تيزله‌ته‌چك. بو حالده انقلاب اوزينڭ سياسی روحی بله‌ن ايكی قاتی عكس‌الحركت بله‌ن برابردر.» بو صوگغی ايكی جمله مارتين سوزلری. مۇندن ١٢ يل ئلك يازلغان شول جمله‌لرنڭ نيندی تنبيها نه‌وتهديدا نه يازلولرينه‌عجبله نورلك، حتی قورقورلق توگلمی؟..

مارتين روسيه‌ده‌گی حاللرنڭ‌ده انقلابقه باروب چغاچغن دعوا قيلا واوزندن‌گنه توگل، عموماً نيمس خلقی اسمندن شولای سۆيلی: «روسيه نڭ جمهوريتكه آلماشنووی طنچ قنه، روسيه نڭ دولت ماليه‌سينه هم آول خوجه‌لغينه ضرر كيترمه‌ينچه وجودكه چغاچغينه روسيه‌ده‌گنه توگل، حتی باشقه مملكترده‌ده ضيالیلر اميد باغليلر. لكن نيمس بو فكرگه قوشلمی. اول روسيه‌ده‌گی انقلابی حركتلرگه ظور اشانچسزلق بله‌ن قاری. نيمس روسيه‌نڭ جمهوريت بولوون حقيقتده توگل، خيالنده‌ده تصور ايته آلمی...»

مارتين بو سوزلرنی طوغريدن طوغری‌غنه، دليلسز نيسزگنه كتابينه يازوب قويمی. اول آنی روسيه وفرانسيه نڭ انقلابقه قدرلی بولغان تأريخلرن تيكشروب، قياس ياصاغاندن و بو تأريخلرنڭ شنيع بر رەوشده بر ــ برسينه اۇخشاغانلقلرن طابقاندن صوڭغنه ئه‌يته. روسيه‌ده‌گی انقلابنڭ فوق‌العاده ظور، بوكۆنگه قدر دنيا تأريخنده مثلی كورلمه‌گان درجه‌ده اۇزاق، آور بولاچغن اول كتابنده يازوب كيته‌ده، آخردن بو انقلابدن طوواچق نتيجه مسئله‌سينه كوچه. نتيجه‌گه كيلگاچ ايندی اول فوق‌العاده ظور اميدسزلك بله‌ن آگا قاری وروسيه‌گه هيچ بر تۆرلی يول بله‌ن نجات طابمی.

آنڭ بولای اميدسزلك بله‌ن قاراوينه دليل ايتوب كورسه‌تكان نه‌رسه‌لری شولار: ١) روسيه نڭ (باشده ئه‌يتلگانچه) «بۆتۆن دنياده ايڭ ظور بورچقه باتقان ايل» بولووی، ٢) روسيه‌ده‌گی بارلق اهالينڭ ٨٠ پراسينتن تشكيل ايتكان ايگنچيلرنڭ خوجه‌لق اشلری يولغه صالنماغان بولووی و ٣) شول‌اوق ايگنچيلرنڭ معارف جهتندن ايڭ توبه‌نگی باصقچده بولولری. آنڭ فكرنچه روسيه انقلابی موفقيت بله‌ن تمام بولسون اۇچون بيك تيز آراده روسيه نڭ آول خوجه‌لغی اشلرن حاضرگندن ٣ ئلوش آرتق واردات كيتره طۇرغان درجه‌گه كوته‌ررگه كيره‌ك. لكن آول خوجه‌لغی اشلرن كوته‌رر اۇچون اۇشبو ايكی نه‌رسه ضرور: ١) بيك كوب مقدارده آقچه، ٢) خلقنڭ معارف جهتی يوغاری بولو. بولار ايكيسی‌ده بولغان گيرمانيه آول خوجه‌لغی اشلرن ترقی ايتدروب قرنی اۇچكه بولۇب چه‌چو اصولن بتروب، آشلقنی آلماشدروب چه‌چو اصولن كرتوب يتكزو ــ مارتيننڭ يازوونچه ــ ٧٠ يلغه صوزلغان. روسيه‌ده ايسه بو ايكينڭ بريسی‌ده يوق. معارفنڭ آول خلقی آراسينه طارالووينه بر طرفدن، باشده ئه‌يتلگانچه آقچه‌سزلق مانع بولسه، ايكنچی ياقدن «روسلرنڭ ملی طبيعتلری، روسيه نڭ حكومتی وپراۋاصلاۋيه چيركه‌وی مانع بولا» (٢) شول سببدن «روس آول خوجه‌لغينڭ وارداتن بر نيچه يل اچنده، حتی بر نيچه اون يللر اچنده كوزگه كورنورلك بر درجه‌ده آرتدررغه ممكن بولور، ديگان فكرده‌گی كشيلر روس حياتی و آول خوجه‌لغی اشلری بله‌ن طانش توگل كشيلرگنه‌در. بارى ١٠٠ ــ ١٥٠ يلدن صوڭغنه روسيه آول خلقينڭ جانلی وجانسز املاكی اوزينه كيره‌ك مقدارغه يتوب، گيرمانيه‌ده‌گی اصولنی تماميله عملگه قويوب يتكرو ممكن بولاچق. روسيه انقلابينڭ اساسی بولغان «آول خوجه‌لغی اشينڭ ناچارلغن نيندی‌گنه انقلاب بولسه‌ده بتره آلاچق توگل. بالعكس هربر كۆن دوام ايتكان انقلاب بو ناچار حالتنی كۆچه‌يته‌چك كنه. انقلاب، يعنی بارلق خلقنڭ همه نه‌رسه بله‌ن كۆره‌شووی كاپيتالنڭ آرتووينه هم آول خوجه‌لغی معارفينڭ طارالووينه خدمت ايته آلمی. روسيه آول خوجه‌لغی اشينڭ كيله‌چگی اميدسز..»

مارتيننڭ كتابنده ايڭ آخردن چغارلغان نتيجه روسيه نڭ تمام اشانچسز حالده بولووی و آنڭ تمام ييمرلووينڭ ياقنايوويدر. شونی خاطردن چغارماسقه كيره‌ك، كه بو كتاب مۇندن ١٢ ــ ١٣ يل ئلك يازلغان، آنڭ فكرلری ياوروپا صوغشی باشلانودن ٩ يللاب ئلك خلق نظرينه، خلق محاكمه‌سينه چغارلغانلر... مارتين شول وقتده اوق گيرمانيه كاپيتالن روسيه‌گه طاراتماسقه تييشلگن، روسيه نڭ گيرمانيه كاپيتالی اۇچون كوب فايده كيتره‌چك كسب اورنی بولا آلمياچغن سۆيله‌گان. آنڭ كتابنده‌غی اوز سوزلری مۇنه شولای:

«فرانسوزلر بيرسۆنلر. آلارنڭ اوزلرينڭ «دوستلری» بولغان روسيه‌گه، آنڭ آقچه‌غه تصلغان وقتنده ياردەم ايتووينه قارشی بز بر سوزده ئه‌يتميمز؛ حتی بزنڭ اۇچون بو اش بيك كوڭللی‌ده. چۆنكه روسيه نڭ بورچ بيروچيسی صفتيله فرانسيه‌ده بولگونگكه توشسه، بز ــ نيمسلر اول وقتده هر ايكی ياقده‌غی اوزمزنڭ رقيبلرمزدن قۇتولغان بولاچقمز و بزنڭ بو ايكی رقيبمز هم اقتصادی هم سياسی ياقدن بۆلگان بولاچقلردر...»

«گيرمانيه خلقينڭ بارلق ملی منفعتلری نيمس بيرژاسينه روس بورچ كاغدلرن كرتمه‌ونی قطعی رەوشده طلب ايته‌لر...» چۆنكه،

---

٢) « » كاۋيچكه‌لر اچينه آلنغان سوزلر مارتيننڭ كتابندن عنيا آلندی.

«صوڭغی یللرده روسیه ایمپریه‌سینڭ مملکت چیگی ایڭ کیگه‌یگان چاغی؛ مۇندن صوڭ ایندی روسیه نڭ چیکده‌گی آدۇملری آرتقا طابا بولاچق. ۵۰ یل اچنده روسیه سیبیرنڭ یارطیسن صاری جنسلرگه بیره‌چك. کیله‌چك عصرده صاری جنسلر روسیه نی بیك قاتی قصاچقلر وروسیه اوزینڭ یاوروپاده‌غی ییرلرنده باری آق جنسدن بولغان باشقه قوملرنڭ یارده‌می سایه‌سنده‌گنه صاقلاب قالا آلاچق. «حاضر طارالوب کیلمکده بولغان انقلابی فکر سایه‌سنده ۵، بیك کوب بولسه ۱۵ یل اچنده روسیه دولتی اعلان افلاس ایته‌چك...»

«اصلاۋیانلر ۲۰ یلدن بیرلی خیاللانوب کیلگانچه یاوروپا قطعه‌سینڭ پایتختی پیتربورغ بولاچق توگل؛ بلکه بیرلین بولاچقدر.»

بو صوڭغی جمله‌لر حقنده تفصیل یاصاو، آلار حقنده محاکمه‌گه کرشو، ظنمچه، آرتق بر نه‌رسه. مین «آڭ» اوقوچیلرینه بو کتابنی طابوب اوقورغه توصیه ایته‌م. ژورنالغه یازغان بر مقاله‌ده، البته، کتابنڭ بارلق مهم اورنلرن یازوب بترو ممکن توگل.

ع. مناسبف.

مندرجه‌سی: مین مینلك (شعر)، ع.حارث ـ یه‌شلر کیچه‌سی (دوامی)، ع.عزیز ـ توشمده (شعر)، م. یارمحمدف ـ حکمت حضرت (حکایه)، م علی ـ قطعه (شعر)، یالغز ـ توشلر (پائیما)، ف. ابراهیمف ـ «عاشق» نڭ جری (حکایه)، احمد بك صالحف ـ روسیه‌نڭ استقبالی (سیاسی)، ع. مناسبف.

اداره‌دن:

ژورنالنی باصدروب چغارو مصارفی غایت قیمتچیلك سببلی کوندن کون کوتەرلگانلکدن «آڭ» نڭ یازلو حقن آرتدررغه مجبور بولدق. «آڭ»غه یازلو حقن ژورنالنڭ باش بیتندن قاراگز!

مطبعه‌ده اش کوب سببلی «آڭ» وقتندن کیچگوب چغارغه مجبور بولا. روسیه‌نڭ کوب ییرینه پوچته یورمه‌و سببلی «آڭ»نی کوب ییرگه وقتنده یبه‌روب بولمادی، مشتریلرمزنڭ عفو ایتولرن اوتنه‌مز.

ناشر ومحرر: احمدگرای حسنی. «آڭ» مطبعه‌سنده باصلدی.

Казань, типографія „АНГЪ“ 1918 г.